

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja arheoloogia instituut

Grete Põlluste
ENSV Tööliste Internatsionaalse Liikumise juhtkonna sotsiaalne kooslus
Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Olaf Mertelsmann

Tartu, 2019

Sisukord

Sissejuhatus	4
Interliikumise kujunemise tagamaad.....	7
Poliitiline areen 1980. aastate teisel poolel Eestis – sissejuhatus iseseisvuse taastamise perioodi.....	7
Venemeelse elanikkonna vastureaktsioon muutustele ühiskonnas	10
Interliikumine	14
Interliikumise loomine	14
Interliikumise organisatsiooniline struktuur.....	16
Sugemed Moskvast	17
Töökollektiivide Ühendnõukogu.....	18
Vabariiklik Streigikomitee	19
Interliikumised teistes Nõukogude Liidu vabariikides.....	19
NSV Liidu Tööliste Ühendrinne	21
Interliikumise sotsiaalne kooslus	22
Üldisest pildist.....	22
Interliikumist toetanud tehased	23
Interliikumise ladviku sotsiaalne kooslus	25
Kokkuvõtte juhatuse sotsiaalsest kooslusest	31
Koordinaatsiooninõukogu sotsiaalne kooslus.....	32
Interliikumise poolt toetatud ENSV Ülemnõukogu liikmete sotsiaalne kooslus.....	36
Interliikumise poolt toetatud NSVL rahvasaadikute sotsiaalne kooslus	37
Kokkuvõtte saadikute sotsiaalsest kooslusest	40
Järeldused	41
Kokkuvõte	41
Summary	44
Kasutatud allikate ja kirjanduse nimekiri.....	47
Lisa nr 1.....	52
Lisa nr 2.....	55
Lisa nr 3.....	59

Töös kasutatavad vähemtuntud lühendid

ETKL – Eesti Töökollektiivide Liit

IL – Interliikumine

NLKP KK – Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee

TKÜN – Töökollektiivide Ühendnõukogu

ÜLKNÜ – Üleliiduline Leninlik Kommunistlik Noorsooühing

ÜN – Ülemnõukogu

Sissejuhatus

Edgar Savisaare suust pärinev kultusväljend “Toompead rünnatakse! Kordan: Toompead rünnatakse!” ei oleks kunagi käibesse jõudnud, kui 1991. aasta 15. mail polnuks Toompea lossi väravate taga agressiivselt meelt avaldanud interrindlasi. Selle massi eksistents oli aga tingitud kaheksakümnendate lõpus aset leidnud eestlaste uuest rahvuslikust ärkamisest, mis kutsus ühiskondliku vastureaktsioonina esile nõukogudemeelsete inimhulkade poliitiliste ühisuste tekke nagu Interliikumine, Töökollektiivide Ühendnõukogu ning Vabariiklik Streigikomitee. Ajakirjandus ristas nad koondnimetusena “Interrindeks”.

Sealt sai alguse “intrite” ühte patta liigitamine – hägustus vahe “Interliikumise” ja “Interrinde” suhtes. Näiteks kujunesid välja iseseisvusevastase ühisrinde liidrid, kellele on aeg-ajalt omistatud ajakirjanduses ebakorrektselt “Interliikumise juhi” tiitleid.¹ Tõsiasi on aga see, et Interliikumine oli omaette organisatsioon, millest kogu tollane poliitiline nähtus interrinde näol üleüldse alguse sai.

Interliikumist (ja kogu Interrinnet üleüldiselt) kajastav kirjandus on kummastaval kombel väiksemahuline. Eesti taasiseseisvumisperioodi “võitjapoolt” analüüsivaid teoseid leidub hulgi, ent ideoloogilise võitluse kaotanud nõukogudemeelsed jõud on leitavad vaid peatükkidena taasiseseisvumispüüdlustest rääkivate teoste kaante vahelt.

Tõsisemalt on Interrinnet lahatud Tiit Made raamatus “Ükskord niikuinii”² ning Edgar Savisaare ülimalt detailirohkes köites “Peaminister. Eesti lähiajalugu 1988–1992”³. Lühemaid katkeid leiab näiteks Küllo Arjakase ja Vilja Laanaru koostatud “Rahvarindest”, Mati Grafi ülevaatest “Impeeriumi lõpp ja Eesti taasiseseisvumine 1988–1991” või Tõnis Tõnissoni teosest “Ükskord me võidame...”. Mainitud kirjutiste näol on aga tegemist subjektiivsete mälestustekogumitega, milles leiduvat ei saa võtta alati puhta ajaloolise tõena.

Ainus Interliikumist süvenenumalt puudutav uurimus on Urmas Loidi 1992. aastal Tartu Ülikooli žurnalistika osakonnas kaitstud diplomitöö “Eesti NSV Töötajate Internatsionalistliku Liikumise ja Töökollektiivide Ühendnõukogude massikommunikatsioonivahendid”, mille raames uuritakse

¹ Soonvald, U. (4.12.2007) *Riigikogu õigustab Lebedevi kutsumist Maapäeva-peole*. Õhtuleht.

² Made, T. (2006) *Ükskord niikuinii*. Tallinn: Argo.

³ Savisaar, E. (2004) *Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990–1992*. Tartu: Kleio.

süvendatult Interrinde teabevahendite olemust ja nende toimimist. Lisaks käsitleb Loit oma sotsiaalteaduslikus uurimuses nii Interliikumise kui selle toetaja Töökollektiivide Ühendnõukogu tekkimise tausta.⁴ Mõõdamines on Interliikumist mainitud ka mõningates teistes lõputöodes, ent seda pigem põgusalt ning teatud uurimisteede üldise konteksti lahtimõtestamise eesmärgil.⁵

Sellest tulenevalt on Interrinde tegemisi puudutav kirjandus üsnagi kitsas ning tihtipeale erapoolik (kui võtta arvesse, et ühed süvendatumad käsitlused on kirjutanud interrindlaste omaaegsed poliitilised oponendid). Eesti taasiseseisvumise periood on muutunud nüüdseks ajalooliselt analüüsitavaks nähtuseks, mis eeldab objektiivsete käsitluste olemasolu. Suveräänse Eesti vastu võidelnud Interrinne, mille kaalukusest 1988.–1991. aastate poliitilisel areenil pole võimalik mööda vaadata, on ajalooliselt uuritud jalajälje suhtes aga täielikult soiku jäänud.

Seetõttu on antud töös võetud peamiseks eesmärgiks täita omalt poolt väikselgi määral Eesti lähiajalugu puudutavat auku: fikseerida Interrindele aluse pannud Interliikumise juhtkonna isikuline koosseis suurimal võimalikul määral ning kaardistada organisatsiooni ladviku pärinevus ja sotsiaalne taust. Põhilised uurimisküsimused, millele vastust otsin, on järgnevad:

- 1) Millisel määral koosnes Interliikumise juhtkond sisserännanutest?
- 2) Milline oli Interliikumise juhtkonna haridustase?
- 3) Milline oli Interliikumise juhtkonna etniline koosseis?

Interliikumise ladviku sotsiaalse tausta avamisel toetub töö eelkõige Rahvusrhiivi säilikutele, Ene Hioni poolt 1990. aastal välja antud teosele “Kes on kes Eesti poliitikas”⁶, Ülo Karu koostatud 1992. aastal trükki lastud leksikonile “Kes on kes Eesti poliitikas 1988–1992”⁷, ajakirjanduses ja internetis leiduvatele andmetele ning suuliselt läbiviidud intervjuule Interliikumise juhatuse liikme Viktor Kiemetsaga, Töökollektiivide Ühendnõukogu liikme Sergei Petinoviga ning kirjalikule küsitlusele Eesti Roheliste liikumise ühe juhi Tiit Madega. Viimaste puhul tuleb taaskord arvestada mälestuste problemaatilisi külgi: mäletatakse vähe ja valikuliselt ning räägitud objektiivsuses ja

⁴ Loit, U. (1992) Eesti NSV Töötajate Internatsionalistliku Liikumise ja Töökollektiivide Ühendnõukogude massikommunikatsioonivahendid. (Diplomitöö juhendaja Peeter Vihalemm). Tartu Ülikool, Žurnalistika osakond.

⁵ Vt. näiteks: Rütli, L. (2015) 1993. aasta Narva autonoomia referendumi läbiviimine ja –kukkumine. (Bakalaureusetöö juhendaja PhD Karsten Brüggemann). Tallinna Ülikool, Ajaloo instituut; Kalk, K. (2016) Poliitilise maastiku taasteke ja riikluse kujunemine 1988–1991 Rahva Hääle põhjal. (Bakalaureusetöö juhendaja dots. Olaf Mertelsmann). Tartu Ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut.

⁶ Hion, E. (1990) *Kes on kes Eesti poliitikas*. Tallinn: Olion.

⁷ Karu, Ü. (1992) *Kes on kes Eesti poliitikas 1988–1992*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

sajaprotsendilises tõepärasuses ei saa veenduda. Siiski tuleb selles töös tugineda eelkõige memuaaridele, kuna kõik Interliikumise ja Interrindega seotud dokumendid on interrindlaste poolt hävitatud, vältimaks probleeme iseseisva Eesti Vabariigi julgeolekuorganitega.⁸

Töö esimene osa keskendub ENSV-d kaheksakümneandel vallonud situatsiooni lahtimõtestamisele ja Interliikumise tekkeloo avamisele, mis aitavad luua põhja, mõistmaks nii Interliikumise kui Interrinde sotsiaalse koosluse olemust. Töö teine osa keskendub spetsiifiliselt Interliikumise juhtliikmete tuvastamisele ja sotsiaalse koosluse pisistatistika avamisele. Statistilist ülevaadet võrreldakse järgnevate näitajatega: Interliikumise I Kongressil osalenute sotsiaalne kooslus, Interrinde poolt toetatud ENSV Ülemnõukogu impeeriumimeelsete saadikute sotsiaalne kooslus ning Interrinde poolt toetatud ENSV rahvasaadikute sotsiaalne kooslus. Lisades paiknevad põhiteksti ilmestavad tabelid, kus on ära märgitud uurimistöo tulemusena paika pandud IL juhtkonna liikmed, IL poolt toetatud ENSV Ülemnõukogu liikmed, IL poolt toetatud ENSV rahvasaadikud ning nende lühielulood.

⁸ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2015).

Interliikumise kujunemise tagamaad

Eesti Tööliste Internatsionaalne Liikumine (edaspidi kas Interliikumine või IL) kui Nõukogude Liidu terviklikkuse säilimise eest seisnud poliitiline ühisus tekkis nii Eesti kui ka Nõukogude Liidu ajaloo mõistes murrangulisel perioodil, mida raamistavad märksõnadena glasnost, uutmine ning rahvuslik-poliitiline aktiveerumine sotsialismileeris. Järgnevalt võetakse lahti olustik, millest tingituna Interliikumine kui poliitiline jõud üleüldse tekkis. Ülevaade on koostatud, toetudes Interliikumise poliitiliste oponentide poolt kirjutatud teostele, omaaegsele perioodikale, arhiiviallikatele, asjaosaliste mälestustele ning välismaistele autoritele.

Poliitiline areen 1980. aastate teisel poolel Eestis – sissejuhatus iseseisvuse taastamise perioodi

1989. aastaks oli ENSV rahvuslik koosseis aegade madalaima eestlaste protsentuaalse koguarvuga: 62%. Kuidas selleni jõuti?

II Maailmasõjast räsitud Eesti alad olid rahvuskoosseisult 1945. aastaks pea sajaprotsendiliselt homogeenised: eestlaste osatähtsus kogurahvastikust oli 97%. Ainsaks vähemusrahvuseks, mille järjepidevus jäi sõjast kannatamata, olid venelased, kelle kogukond oli 1945. aastal hinnanguliselt 23 000-pealine.⁹

Nõukogude okupatsiooni ja sisemigratsiooni raames asusid Eesti NSV aladele mitmesugustel põhjustel erinevatest liiduvabariikidest pärinenud immigrandid: teistest liiduvabariikidest kõrgemalt arenenenud piirkonda toodi sisse nõukogude sõjaväelasi koos perekondadega, täideti puuduolevaid töökohti tööstussfääris ning efektiivsemaks ideoloogiliseks valitsemiseks eelistati juhtivaid kohti täita Venemaalt pärineva nõukogudemeelse personaliga. Sisserännanute näol oligi peamiselt tegemist sõjaväelaste, keskastme inseneride ja töölistega.¹⁰ Mainitud põhjustel langes perioodil 1945–1989 eestlaste osatähtsus rahvastikus 97%-ilt 62%-ile.¹¹ Uue rahvusliku

⁹ Tammur, A. (2006) Sisserännanute põlvkonnad Eesti tööjõuturul 2000. aastal. (Magistritöö juhendajad PhD Tiit Tammaru ja PhD Hill Kulu). Lk 17.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*. Lk 20.

ärkamisaja alguseks olid suurimateks vähemusrahvusteks venelased (474 834), ukrainlased (48 271) ja valgevenelased (27 711).¹²

Lisaks suurenevale immigratsioonile painas eestlasi kartus venestamise ees. Kuigi näiliselt toimiti “Leninliku rahvuspoliitika” põhimõtete kohaselt, oli praktikas tendents teistsugune: vene keele ja kultuuri osatähtsus liiduvabariikide tasandil kasvas.¹³ Ärevust tekitasid okupeeritud liiduvabariikide põlisrahvustes ka 1986. aasta Kasahstani ja 1988. aasta Mägi-Karabahhia sündmused, mille raames etendus Nõukogude Liidu ladviku karm ja hoolimatu suhtumine rahvusküsimustesse.¹⁴ Glasnosti ja “sotsialismi deformeerumise”¹⁵ oludes arenes rahvusliku vastupanu vormina keskkonnaaktivism Eestis nn Fosforiidisõja kujul, mil kohalikud elanikud mobiliseerusid Kirde-Eestisse plaanitud fosforiidikaevanduste loomise vastu.¹⁶

Säärase sündmustiku foonil toimus kaheksakümnendatel eestlaste poliitiline aktiveerumine, millele pandi põhi alla 1979. aasta Balti apelli ja 1980. aasta “40 kirja” poolt. Toona ehitatud vundament andis eestlastele järk-järguliselt võimalusi liikuda edasi Molotov-Ribbentropi Pakti Avalikustamise Eesti Grupi loomiseni (MRP-AEG), Hirvepargi miitingu korraldamiseni (1987) ja Balti keti läbiviimiseni (1989). 1987. aastal loodi Trivimi Velliste eestvedamisel Muinsuskaitseliikumine, 1988. aasta aprillis peeti Loomeliitude pleenumit ning samal kuul võeti ENSV Ülemnõukogus arutlusele ENSV keeleseadus, mille kohaselt taheti sätestada venestamise hirmus kohaliku liiduvabariigi ainsaks riigikeeleks eesti keelt.

13. aprillil 1988. aastal ilmus Edgar Savisaare eestvedamisel ühiskondlikule areenile Eestimaa Rahvarinne. Ettevõtmisest pidi kujunema legaalne opositsioon utmise toetamiseks ja vajalike reformide läbiviimiseks.¹⁷ Liikumine kogus meeletult kiiresti populaarsust: Rein Veidemanni, Rahvarinde eestseisuse liikme, hinnangul ulatus rahvarindlaste arv erinevate tugirühmade näol

¹² Eesti Riiklik Statistikaamet (1990) *Eesti arvudes 1989. aastal. Lühike statistika kogumik*. Tallinn: Eesti Riikliku Statistikaameti Peaarvutuskeskuse rotaprint. Lk 10.

¹³ Graf, M. (2012) *Impeeriumi lõpp ja Eesti taasiseseisvumine 1988–1991*. Tallinn: Argo. Lk 86–89.

¹⁴ Kaasik, P. Piirimäe, K. (2007) Hirvepargi kõnekoosolek ja Eesti vabanemine. Tannberg, T. (toim.) *Hirvepark 1987. 20 aastat kodanikualgatusel, mis muutis meie ajalugu*. Tallinn: MTÜ Kultuuriselts Hirvepark. Lk 21.; Made, T. (2006) Ükskord niikuinii. *Interliikumine iseseisvuse vastu*. Tallinn: Argo. Lk 161.

¹⁵ Laar, M. Ott, U. Endre, S. (2000) *Teine Eesti*. Tampere: Tammer-Paino Oy. Lk 114.

¹⁶ Liivik, O. (2018) Glasnost Policy Reaching Estonia: Fear and Hope in the Protest Letters of Estonian Residents during the Campaign against the Phosphorite Mines in 1987. Piirimäe, K., Mertelsmann, O. (toim.) *The Baltic States and the End of the Cold War*. Berlin: Peter Lang. Lk 123–124.

¹⁷ Veidemann, R. (2018) Üheksas laine. Eestimaa rahvarinde lugu. Šank, E. (toim) *Eestimaa Rahvarinne 30. Artiklite kogumik*. Tallinn: Rahvarinde Muuseum. Lk 11.

suve keskpäigaks juba kaheksa tuhande inimeseni.¹⁸ 3. juulil toimus Tallinnas Rahvarinde algatuskeskuse täiskogu, kus võeti vastu organisatsiooni pöördumine rahvusküsimuses: “Läkitus ENSV kodanikele”. Sätestati punkt, mis tekitas ENSV pinnal elavates muulastes vastakaid emotsioone: „Rahvarinne taotleb eesti rahva huvide kaitset tema põlisel kodumaal; Rahvarinne kui rahva enda liikumine ei allu kellelegi.“¹⁹

Rahvarinne avaldas 19. augustil ajalehes Noorte Hääl oma programmi, mille tõenäolisemalt kõige olulisemaks punktiks oli: Rahvarinne peab vajalikuks muuta Nõukogude Liidu põhiseadust nii, et oleks tagatud liiduvabariikide suveräänsus, s.t iseseisvus põhirahvuste arengu ja vabariigi probleemide lahendamisel, lähtudes muuhulgas kõigi NSV Liidu rahvaste, nende keelte ja kultuuride takistusest arengust. Selle tagatiseks on põhirahvuse keele põhiseaduslik tunnustamine riigikeelena, liiduvabariikide kodakondsuse seadustamine ning rahvussümboolika kaitse.²⁰ Tähtsateks punktideks olid ka taotlused võimude lahususe, ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni Nõukogude Liidu kodanikuõiguste alusena tunnustamise ning ENSV täielikule isemajandamisele üleviimise suhtes.²¹

Rahvarinde ametlik asutamiskongress peeti sama aasta 1.–2. oktoobril Tallinna linnahallis, kus valiti eestseisuse liikmeteks Kostel Gerndorf, Mati Hint, Lembit Koik, Marju Lauristin, Edgar Savisaar, Heinz Valk ja Rein Veidemann.²²

¹⁸ Veidemann, R. (2018) Üheksas laine. Eestimaa rahvarinde lugu. Šank, E. (toim) *Eestimaa Rahvarinne 30. Artiklite kogumik*. Tallinn: Rahvarinde Muuseum. Lk 11.

¹⁹ Arjakas, K. (2018) Eestimaa Rahvarinde kroonika. Šank, E. (toim.) *Eestimaa Rahvarinne 30*. Lk 40.

²⁰ Eestimaa Rahvarinde Ajutise Algatuskeskuse Programmitoimikond. (19.08.1988) Noorte Hääl. *Eestimaa Rahvarinde üldprogramm (projekt)*. Lk 2.

²¹ *Ibidem*.

²² Gerndorf, K. (2018) Rahvarinde organisatsioon ja inimesed. Šank, E. (toim.) *Eestimaa Rahvarinne 30*. Lk 30–31.

Venemeelse elanikkonna vastureaktsioon muutustele ühiskonnas

Rahvarinde tekkega eskaleerunud olukord koos kaheksakümnendatele tooni andnud eestlaste poliitilise aktiveerumisega tekitas ainest ENSV võõrkeelse elanikkonna seas järsult murelikkuse tõusuks. Tiit Made näeb seda kui jõuvahekorra nihkumist: “peremehetsenud rahva” positsiooni teisenemine olevat tekitanud venemeelsetes ärevust.²³ Interliikumise juhatuse liige Viktor Kiemets aga väidab, et äreva olukorra tekkes polnud asi mitte jõuvahekorra nihkumises, vaid kaheksakümnendate lõpuaastatel ajakirjanduse poolt kunstlikult tekitatud lõhes rahvastevahelises suhtluses, mida enne polnud tema silmis eksisteerinud.²⁴

Viimane argument, mille Urmas Loit on tituleerinud “varem elasime sõbralikult” aspektiks, oli nõukogudemeelsete seas tihti kasutatav. Loidi silmis oli põhjuseks asjaolu, et ENSV-sse immigrerunud muulased nautisid hüvesid, mille osaliseks põliselanikkond ei pruukinud saada (näiteks korterite jagamine) ning ei tajutud põlisrahvuse rahulolematust – seda seni, kuni kohalikud hakkasid muutunud tingimustes enda õigusi valjemal häälel tagasi nõudma. Enne taasiseseisvumisperioodi 1986. aastal läbiviidud küsitluses selgus, et rahvastevahelistes suhetes nägi tollal pingeid vaid 10% venelastest, eestlaste seas oli vastavaks arvuks 58%. Aastal 1989 aga tajus venekeelsete kooliõpilaste seas rahvastevahelisi pingeid juba 75% küsitletutest.²⁵

Immigrantide vastureaktsioon ühiskonnas toimuvale ei andnud end kaua oodata. Umbkaudu poolteist kuud peale Rahvarinde asutamise idee (13.04.1988) avalikustamist ilmus ajalehes Pärnu Kommunist (mis perestroika ja glasnosti mõjudena muudeti kohalike palvel umbkaudu kuu hiljem Pärnu Postimeheks²⁶) 27. mail Pärnu Metsakombinaadi inseneri Vladimir Dombrovski kirjutatud nii vene- kui ka eestikeelne üleskutse EKP Keskkomiteele ja Eesti NSV töötajatele. Dombrovski kinnitas, et tema taga seisab organisatsioon, mis kannab nimetust “Internatsionaalse ühtsuse ja kõikide rahvaste vendluse kaitse keskus”, mis oli oma deklaratsiooni saatnud Eesti NSV ajalehtedele laiali juba mõni nädal varem, seda ka väljaspoole Eestit.²⁷ Venekeelse elanikkonna tollaseid murekohti ilmestab hästi Dombrovski artikli esimene pool, kus mainib järgnevat:

²³ Made, T. (2006) *Ükskord niikuinii*. Lk 161.

²⁴ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

²⁵ Loit, U. (1992) Eesti NSV Töötajate Internatsionalistliku Liikumise ja Töökollektiivide Ühendnõukogude massikommunikatsioonivahendid. (Juhendaja Peeter Vihalemm). Tartu Ülikool, Žurnalistika osakond. Lk 9–10.

²⁶ Vilgats, K. (22.06.2018) Pärnu Postimees. *30 aasta eest: Pärnu Kommunistist Pärnu Postimeheks*. Lk 24.

²⁷ Dombrovski, V. (27.05.1988) Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteele. Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi töötajaile. *Pärnu Kommunist*. Lk 2.

Juba pikemat aega avaldatakse vabariigi ajakirjanduses paljude autorite artikleid, mis ei aita kaasa vabariigis elavate rahvuste ühtsusele ja millel pole midagi ühist perestroikaga. Need alandavad Eestis elavate teiste rahvuste esindajaid.

Seda tehakse perestroika, “stalinismi” vastu võitlemise, avalikustamise ja demokraatia loosungite all. Teiste rahvuste esindajaid ei nimetata mitte NSVL kodanikeks, vaid “migrantideks”. Migrantidele heidetakse ette tihti nende madalat professionaalset, kultuuri- ning haridustaset. Nad on moodustanud segaabieliidusid. Neile on ükskõik, kas vabariigis säilib looduskeskkond või mitte.

Asi on jõudnud selleni, et ajakirjanduses pakuti rahalisi hüvitusi selleks, et vaid teised rahvused lahkuksid vabariigist. Missugune alandus! Kibe ja solvav on seda tunnetada nõukogude võimu kaheksandal aastakümnel.²⁸

Dombrovski pöördumises püstitatud nõuded olid järgmised:

- 1) Taotleda ajakirjanduses nende artiklite keelamist, mis alandavad vabariigis elavate vennasrahvaste esindajaid.
- 2) Paluda EKP Keskkomiteel anda printsiipiaalne parteiline hinnang taoliste kirjutistele ja teha teatavaks ajakirjanduses, et sellised artiklid ei soodusta sõpruse ja vendluse tugevdamist Eesti Vabariigi rahvusvahelises peres.
- 3) Igati tugevdada kõikide rahvuste ühtsust, hoida ja kaitsta rahvuslikke kultuure, otsustavalt välja astuda natsionalismi ja šovinismi ilmingute vastu, mis pole kooskõlas marksistlik-leninistliku õpetusega.
- 4) Soodustada tervete, asjalike initsiatiivide arengut, mis on meie sotsialistlikus ühiskonnas perestroika kasuks, kannab parteilisuse ja klassi-iseloomu, on kogu Liidu ühtsuse huvides.
- 5) Me rõhutame, et Keskuse peamiseks ülesandeks on inimeste omavaheliste suhete muutmine, andmaks meie rahvastele tagasi seda headust, vastastikust mõistmist ja vendlust, mis sidus neid raskeil Suure Isamaasõja aastatel.

²⁸ Dombrovski, V. (27.05.1988) Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteele. Lk 2.

- 6) Meie konstateerime, et avalikustamine ja demokraatia ei ole anarhia ega kõikelubavus. Demokraatia koondab rahvaid ja rahvusi ainult teatud humaansete seaduste raamides. Demokraatia oli ja jääb parteiliseks. Ei ole demokraatiat väljaspool ideoloogiat.²⁹

Vladimir Dombrovski kirjutise ja Interliikumise tekke seost võrdleb Edgar Savisaar ajalehes *Советская Россия* 1988. aasta 13. märtsil ilmunud Leningradi keemiku-õppejõu Niina Andrejeva artikli “Ma ei saa loobuda oma põhimõtetest” ilmumise (“*He могу поступаться принципами*”)³⁰ ja Leedu Jedinstvo tekkimisega. Savisaare sõnutsi seovad Leedu ajaloolased kohaliku Interliikumise tekke üheselt Andrejeva seisukohaavaldusega ning peavad seda koordineeritud rünnakuks, mille ideeliseks aluseks sai Andrejeva kirjutis. Savisaar märgib, et kogu selle protsessi taga seisis algselt NLKP konservatiivne tiib eesotsas Jegor Ligatšoviga.³¹ Külle Arjakase sõnul tahtis Vladimir Dombrovski asutada ENSV-s sotsialismi saavutuste kaitseks venekeelse elanikkonna liikumist ning näidata ühiskonna arengukonflikti vaid rahvussuhete konfliktina.³²

Väljaanne *Советская Эстония* tunnistas sama aasta 9. juuni numbris, et oli Dombrovski üleskutse saanud juba 29. aprillil, ent nad ei riskinud seda ära trükkida. Tiit Made usub, et ilmselt konsulteeriti *Советская Эстония* toimetusest EKP ideoloogiaosakonnaga, kus anti käsk sellega viivitada.³³ Dombrovski üleskutset tõlgendab Made kui appikarjet muude liiduvabariikide venelastele, kes näeks, kuidas rahvuskaslati ENSV-s koheldakse. Ainult kaks suurt ajalehte kümnest õhutasid inimesi ENSV venelastele appi minema.³⁴ Kui meediaväljaanded suhtusid Dombrovski üleskutsesse Made hinnangul üsnagi ükskõikselt, võttis Rahvarinne eesotsas Edgar Savisaarega seda tõsiselt. 3. juunil, nädal peale Dombrovski artikli ilmumist, kutsus Savisaar 420 Rahvarinde tugirühma protesteerima tolle üleskutse vastu.³⁵

Vladimir Dombrovski ja tema organisatsioon ei olnud aga edasises poliitilises elus aktiivsed. Miks? Interliikumise juhi Jevgeni Kogani sõnul läks Dombrovski internatsionalismi kaitsev

²⁹ Dombrovski, V. (27.05.1988) Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteele. Lk 2.

³⁰ Andrejeva, N. (13.03.1988) Не могу поступаться принципами. *Советская Россия*.

³¹ Savisaar, E. (2004) Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990–1992. *Interliikumine Rahvarinde vastu*. Tartu: Kleio. Lk 36.

³² Arjakas, K. (2018) Eestimaa Rahvarinde kroonika. Šank, E. (toim.) *Eestimaa Rahvarinne* 30. Lk 38.

³³ Made, T. (2006) *Ükskord niikuinii*. Lk 163.

³⁴ *Ibidem*. Lk 163–164.

³⁵ Arjakas, K. (2018) Eestimaa Rahvarinde kroonika. Šank, E. (toim.) *Eestimaa Rahvarinne* 30. Lk 38.

komitee laiali üsna kiiresti peale asutamist – põhjuseks ähvarduskirjad ja surve organisatsioonile. Dombrovski tõmbus aktiivsest poliitilisest tegevusest tagasi.³⁶

³⁶ Hion, E. (1990) Kes on kes Eesti poliitikas. *Jevgeni Kogan*. Tallinn: Olion. Lk 141.

Interliikumine

Interliikumise loomine

Kiiresti edu kasvatavale Rahvarindele kerkis Dombrovski algatuse asemel vastukaaluks esile 12. juulil avakogunemist pidanud uus nähtus: Internatsionaalne Liikumine. Salamisi organiseeritud avalik miiting Punaste Küttide väljakul (tänapäeval Teatri väljakul Estonia vastas) koondas oma kuulajaskonnaks Tallinna venekeelse töötajaskonnaga komplekteeritud ettevõtete ühiselamutest pärinevaid töölisi – ööl enne üritust kleebiti elamutesse vastavat sisu reklaamivaid lendlehti³⁷ ning nii Eesti Kalatööstuses, Dvigatelis kui ka mõnes teiseski Tallinna ettevõttes kutsuti töölisi raadio vahendusel miitingust osa võtma.³⁸ Umbkaudu pool aastat hiljem (1989. aasta 1. jaanuaril) välja antud Interliikumise Teataja esimeses numbris ilmunud “Interliikumise kroonikas” väidetakse, et esimesest koosviibimisest võttis osa umbes 3000 inimest.³⁹

Ürituse korraldamine algas Internatsionaalse Liikumise Koordinatsiooni Nõukogu häälekandja *IL Teataja* esiartikli “Interliikumise kroonika” kohaselt 1988. aasta mais-juunis, mil “grupp mõttekaaslasid Jevgeni Kogani, Konstantin Kiknadze ja teiste näol” olnud arutanud vabariigis kujunenud ühiskondlik-poliitilist situatsiooni.⁴⁰ Tiit Made toob oma mälestusteraamatus “Ükskord niikuinii” esile Interliikumise esimese kogunemise ühe eestvedajana ka üleliidulise alluvusega sõjatehase Dvigateli, mis olnud esinejaid toetanud oma helibussiga.⁴¹

Kogunemise põhipunktid olid järgmised: tulevane liikumise juht Jevgeni Kogan kutsus rahvast astuma vastu Rahvarindele; miitingul võeti vastu pöördumine Eesti NSV Ülemnõukogule ja EKP Keskkomiteele, milles kutsuti üles lõpetama migratsioonivastase kampaaniat vabariigi massiteabevahendites⁴² (Interliikujate retoorika kohaselt omasid nii Eesti, Läti kui ka Leedu Rahvarinne mõju massikommunikatsioonivahendite üle, mille kaudu levitati olukorras Balti riikides muulastele ebaadekvaatset informatsiooni⁴³), tehti ettepanek kõrvaldada arutluselt ainult

³⁷ Made, T. (2006) *Ükskord niikuinii*. Lk 164.

³⁸ Morozov, O. (1993) *Memoirs of a Leader of the Intermovement in Estonia*. Alatalu, T. (toim.) The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics. Tallinn: Panor-Press Sakala Center. Lk 81.

³⁹ Internatsionaalse Liikumise Koordinatsiooni Nõukogu. (Jaanuar 1989) *Interliikumise kroonika*. IL Teataja. Lk 1.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Made, T. (2006) *Ükskord niikuinii*. Lk 164.

⁴² Internatsionaalse Liikumise Koordinatsiooni Nõukogu. (Jaanuar 1989) *Interliikumise kroonika*. IL Teataja. Lk 1.

⁴³ Internatsionaalse Liikumise Koordinatsiooni Nõukogu. (Veebruar 1989) *IL Leningradis*. IL Teataja. Lk 1.

eesti keelele riigikeele staatuse andmise küsimus⁴⁴ ja kodakondsuspoliitika arutelu ning peeti oluliseks tõsta muuhulgas esile ettepanek reorganiseerida Eesti NSV Ülemnõukogu kahest kojast koosnevaks organiks (üheks kojaks pidi saama Rahvuste Koda, milles eestlased ja mitte-eestlased oleksid esindatud võrdse arvu delegaatidega ning mõlemal poolel pidi olema vetoõigus).⁴⁵ Esimesele miitingule järgnesid teised ning juuli-augusti kestel moodustati üle Eesti Interliikumise tugigruppe – nii Tallinnas, Haapsalus, Tartus kui ka Kirde-Eestis.⁴⁶ Interliikujate toetajate kogunemisel suvisel perioodil mängis üsna suurt rolli Dvigateli klubi, kus nõukogudemeelne seltskond kogunes suvekuudel poliitiliste teemade üle arutlema.⁴⁷

16. augustil, kuu peale avamiitingut, jõudis kätte Internatsionaalse Liikumise asutamiskongress, mis leidis aset Tallinna vana Poliitharidusmaja suletud uste taga. Siinkohal põrkuvad kaks väidet: IL Teataja artiklis “Interliikumise kroonika” märgiti kohale ilmunud delegaatide arvuks 203; Eesti Rohelise Liikumise üks algatajatest, Tiit Made, väidab oma mälestusteraamatus “Ükskord niikuinii” aga, et 280-st välja jagatud mandaadist jõudis koosolekule 178, esindades endi sõnul 2500 töökaaslase huve.⁴⁸ Kumb ja kui palju ideoloogilistel põhjustel valetab, on täpsemate dokumentide puudumise tõttu teadmata. Tollel kogunemisel võeti vastu Interliikumise (ametlikult ENSV Töötajate Internatsionaalne Liikumine) programm ning valiti 26-liikmeline koordinatsiooninõukogu. Liikumise juhtideks valiti Jevgeni Kogan, Juri Rudjak, Viktor Kiemets, Pavel Panfilov ja Mihhail Lössenko.⁴⁹

31. augustil saates “Mõtleme veel” kajastati “internatsionalistide” poolt allakirjastatud lendlehti, mille sisuks oli: “Me oleme siin peremehed. Me oleme selle maa kätte võidelnud. -//- Nemand arvavad, et Eestimaa on ainult eestlaste jaoks. Aga kas meie oleme vähe teinud tööd, et eestlased sõidaksid autodes, et neil oleksid omad majad ja suvilad?” Lendleht lõpeb üleskutsega “veristele pogrommidele”, nagu Rein Järlik, saate kommentaator, seda nimetas.⁵⁰ Kuigi allakirjutanuks olid “internatsionalistid”, polnud Interliikumise organisatsioon nimeliselt end sellega sidunud ning

⁴⁴ Internatsionaalse Liikumise Koordinatsiooni Nõukogu. (Jaanuar 1989) *Interliikumise kroonika*. IL Teataja. Lk 1.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Pöldre, M. (režissöör) ERR Videoarhiiv. *Kas oskame hoida ühte... :1*. [reportaaž] Eesti Telefilm. <https://arhiiv.err.ee/vaata/kas-oskame-hoida-uhte-1> (01.08.2019).

⁴⁸ Made, T. (2006) *Ükskord niikuinii*. Lk 165.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Pöldre, M. (režissöör) ERR Videoarhiiv. *Kas oskame hoida ühte... :1*. [reportaaž] Eesti Telefilm. <https://arhiiv.err.ee/vaata/kas-oskame-hoida-uhte-1> (01.08.2019).

keeldus end asjaosaliseks tunnistamast.⁵¹ Sellegipooldest ilmestab see mõtteid, mis ENSV-s elavaid Nõukogude Liidu sisemigrante tollal vallata võisid.

20. septembril kohtusid Interliikumise Koordinatsiooninõukogu esindajad Juri Rudjak, Aleksandr Pantšul, Oleg Morozov, Juri Popov, Vladimir Semjonov ja Anatoli Jumalov EKP Keskkomitee esimese sekretäri Vaino Väljase ja EKP Keskkomitee büroo liikmetega. Vaino Väljas andnud tollel kohtumisel ENSV Töötajate Internatsionaalse Liikumise üldkontseptsioonile positiivse hinnangu.⁵²

Järgnenud kuude jooksul korraldati miitinguid, demonstratsioone ning suheldi koostöö edendamise nimel Läti ja Leedu interliikujatega. 1988. aasta detsembris võeti Interliikumise poolt häälekamalt sõna keeleseaduse teemal. 3. detsembril leidis Linnahallis aset miiting, kus lubati keeleseaduse vastuvõtmisel korraldada massilisi kodanikuallumatusi.⁵³ Oleg Morozov nägi 1988. aasta lõpukuid Interliikumise poliitilise mõju tipp-punktina – tunti, et mõni samm veel ning vabariigimeelsed eestlased oleksid pidanud oma tegevuskava ümber suunama.⁵⁴

Esimene ENSV Töötajate Internatsionaalse Liikumise kongress toimus Tallinnas 4.-5. märtsil 1989. Kongressile valitud 749-st delegaadist (139 erinevast organisatsioonist ja asutusest) ilmus kohale 742. Tulijaid oli Tallinnast, Narvast, Kohtla-Järvelt, Tartust, Valgast, Paldiskist, Rakverest ja Paidest.⁵⁵

Interliikumise organisatsiooniline struktuur

Interliikumise struktuuri aluseks olid kohalikud organisatsioonid, mis ühendasid tugirühmi töökohtades, moodustades kas maakonna- või linnanõukogusid. Linnanõukogud olid alluvuses koordineerimisnõukoguga, mis valiti Interliikumise kongressil. Koordineerimisnõukogu võttis vastu ja kinnitas otsuseid perioodil, mis jäi kongresside vahele. Koordineerimisnõukogu valis viis kaasesimeest ja presiidiumi, kes juhtisid organisatsiooni igapäevaseid tegemisi koordineerimisnõukogu kohtumiste vahelisel ajal.⁵⁶ Viktor Kiemets, üks Interliikumise juhatuse

⁵¹ Made, T. (2006) *Ükskord niikuinii*. Lk 164-165.

⁵² Internatsionaalse Liikumise Koordinatsiooni Nõukogu. (Jaanuar 1989) *Interliikumise kroonika*. IL Teataja. Lk 1.

⁵³ PM (21.05.2018) Postimees 1992. aastal: kommunistide käsi Interliikumises. *Postimees*.

⁵⁴ Morozov, O. (1993) *The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics*. Lk 81.

⁵⁵ Internatsionaalse Liikumise Koordinatsiooni Nõukogu. (Märts 1989) *Kongressi päevik*. IL Teataja. Lk 1.

⁵⁶ Morozov, O. (1993) *The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics*. Lk 88.

liikmeist, on tagantjärele tõdenud, et selline struktuur oli liikumisel pigem vaid teoorias, praktikas ei pruukinud mõned aktiivsemad tegutsejad/otsustajad nimeliselt koordineerimiskoogusse kuuluda.⁵⁷

Sugemed Moskvast

Arusaam, et kogu Interrinne oli moodustatud mitte rohujuure tasandil rahvaalgatusena, vaid Moskva parteieliidi niiditõmbamiste tagajärjel, oli omaaegsete poliitikute silmis ilmselge.⁵⁸ Kahtlused said alguse juba Nina Andrejeva artiklist väljaandes *Советская Россия*. Eesti NSV KGB esimehe asetäitjana töötanud Vladimir Pool väidab oma teoses “Minu elu ja teenistus KGBs”, et KGB töötajad olid selle kirjutisega kursis juba varakult ning et raamat “NLKP KK Poliitbüroos...” kinnitas tema silmis Jegor Ligatšovi, KGB juhi Viktor Tšebrikovi ja kõrgete parteitegelaste seotust Andrejeva nime alt välja antud artikliga.⁵⁹

Nädal peale Andrejeva kirjutist, 20. märtsil 1988, ilmus nii *Советская Эстония*-s kui ka Rahva Häältes ulatuslik artikkel “Klassivõitlus Eestis aastatel 1940–1951” – materjalid olid sisu ja esitamise stiili poolest oskas Pool kahtlustada selle autorluses KGB parteikomitee sekretäri.⁶⁰ Interrinde loomise puhul ütleb Pool, et see ei saanud kujuneda ilma Moskva instruktsioonideta.⁶¹

Ka Interliikumise üks juhtivaid tegelasi, Interliikumise Teataja peatoimetaja Oleg Morozov, on tagantjärele avalikustanud ajakirjanduses seisukoha, mille alusel ei loodud Interliikumist mitte Kogani ja tema lähikondlaste mahitusel, vaid see pidi olema seotud kõrgema tasandiga:

See on ilmselge ainuüksi juba faktist, et Kogani kutse esimesele Interliikumise miitingule 12. juulil 1988 edastati läbi raadio Eströbpromi ühenduses, Dvigateli tehases ning mitmes muuski Tallinna ettevõttes, mis oleks olnud neil päevil võimatu ilma ettevõtte parteikomitee nõusolekuta, mis omakorda ei astunud aga ühtegi sammu ilma EKP rajooni- või linnakomiteedega nõu pidamata, kirjutas Morozov 1993. aastal.⁶² Samas väitis Morozov aga ka Rahvarinde poliitilist suunatust Kommunistliku Partei juhtiva käe poolt.⁶³ Ka Savisaar kirjutab, et Interliikumise tekkeloo juures

⁵⁷ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

⁵⁸ Intervjuu Tiit Madega. (10.04.2019).

⁵⁹ Pool, V. (2019) *Minu elu ja teenistus KGBs*. AS Printon: Postimees Kirjastus. Lk 313-315.

⁶⁰ *Ibidem*. Lk 315.

⁶¹ *Ibidem*. Lk 334.

⁶² Morozov, O. (1993) *The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics*. Lk 81.

⁶³ *Ibidem*. Lk 76.

oli märgatavaks EKP Keskkomitee liikmete toetus: interliikujate poolt levitatava üleskutse algeksemplaril avastati käsikirjalised täiendused, mis lähemal uurimisel osutusid kirjutatuks EKP olulise ametniku, parteiorganisatsioonilise osakonna juhataja asetäitja Eduard Pragi poolt.⁶⁴

Töökollektiivide Ühendnõukogu

Interliikumist rahaliselt toetanud Töökollektiivide Ühendnõukogu loodi 30.11.1988 – samal päeval kui Rahvarinnet toetanud analoogne organisatsioon Eesti Töökollektiivide Liit.⁶⁵ Asutamise idee sündis juba augustikuus, mil 12-pealine seltskond hakkas TKÜN-i esimehe Vladimir Jarovoi sõnul kohtuma, et arutada töökollektiive ühendava organisatsiooni loomist.⁶⁶ Tegemist oli põhikirja kohaselt mittepoliitilise organisatsiooniga: TKÜN määratles end põhikirjas ühiskondlik-majanduslik organisatsioonina, mis ühendab vabatahtlikkuse alusel erinevate majandusharude ettevõtete tööliste kollektiive olenemata nende alluvusest ja mis asuvad Eesti territooriumil.⁶⁷

Küll aga oli põhikirjas välja toodud punkt, et organisatsioon on loodud NSVL Konstitutsiooni ptk. 51 ja ENSV Konstitutsiooni ptk. 49 alusele: Vastavalt kommunismi ehitamise eesmärkidele on NSV Liidu kodanikel õigus ühineda ühiskondlikesse organisatsioonidesse, mis soodustavad poliitilise aktiivsuse ja omaalgatuse arenemist ning nende mitmekülgsede huvide rahuldamist.⁶⁸

Organisatsiooni juhiks oli Dvigateli direktor Vladimir Jarovoi, teiseks väljapaistvaks figuuriks oli Pöögelmanni-nimelise tehase juht Igor Šepelevitš. Mõlemad ettevõtted olid üleliidulise alluvusega ning tootlikud sõjatööstuses.⁶⁹

Töökollektiivide Ühendnõukogu roll oli Oleg Morozovi silmis ENSV poliitilisel areenil mõjuvõimsam kui analoogsetel organisatsioonidel Lätis ja Leedus. Läti Töökollektiivide Ühendnõukogu olevat olnud kõigest lisand kohalikule Interrindele – Eestis oli tegemist aga eraldiseisva organisatsiooniga, millel oli oma programm ja väljaanne.⁷⁰ Eesti Töökollektiivide

⁶⁴ Savisaar, E. (2004) *Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990-1992*. Lk 36.

⁶⁵ Linnas, R. (2018). *Eesti Töökollektiivide Liidu lugu*. Tallinn: Raivo Linnas. Lk 68.

⁶⁶ Jarovoi, V. (8.12.1989) Становление. *ОСТК- Год Первый. Спецвыпуск*. Lk 1.

⁶⁷ Rahvusarhiiv, ERAF. 9599.1.91, "Eestimaa Rahvarinne. Toimik. ENSV Internatsionaalse Liikumise, Töökollektiivide Ühendnõukogu ja Vabariikliku Streigikomitee tegevust puudutavad materjalid." Pagineerimata.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Morozov, O. (1993) *The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics*. Lk 85.

⁷⁰ *Ibidem*.

Liidu esindaja Raivo Linnas on maininud, et TKÜN loodi väidetavalt Interrinde toetuseks, ent pidi tegelikkuses kujunema hoopistükkis surrogaatvõimuks, “nii nagu dokumentidest selgub”⁷¹ – millistest dokumentidest, Linnas järelepärimise peale ei mäletanud täpsustada. Võimalik, et ta pidas silmas hilisemat Riiklikku Päästekomiteed, kus domineerisid TKÜN-iga seotud isikud.

Linnas mainib ka, et üleliidulise alluvusega tehaste direktorid said käske otse Moskvast, enamjaolt imperiumimeelsetest sõjatööstuse ministriumidest. Samuti arvab ta, et direktorite eesmärgiks oli hoida oma privilegieeritud seisuse säilitamiseks Nõukogude Liik ühes tükis ning jääda otsealluvusse Moskvale, kuna keskusest kaugel olles ja kohalikele võimuinstitsioonidele mitte aru andma pidades olid nad justkui pisikeste omaette riikide juhid – või, nagu Linnas märgib: “kaptenid laevas”.⁷²

Vabariiklik Streigikomitee

Vabariiklik Streigikomitee oli algselt Interliikumise osa, ent 1989. aasta veebruaris vormus sellest iseseisev organisatsioon. Sellele järgnevalt läks organisatsioon Oleg Morozovi sõnul Töökollektiivide Ühendnõukogu alla.⁷³ Vabariikliku Streigikomitee juhiks oli Mihhail Lõssenko, üks Interliikumise juhatuse liikmetest. Streigikomitee olulisus kasvas 1990. aasta 15. mai Toompea lossi ründamise katses ning sellele järgnenud streigikorralduste kavandamises ja edaspidises tegevuses.⁷⁴

Interliikumised teistes Nõukogude Liidu vabariikides

Erinevalt Eestist, kus nõukogudemeelsele poliitvoolule eelistati tasakaalukat nimetust “Interliikumine”, kutsuti Lätis võrdväärset poliitilist liikumist Interrindeks. Esimene Interrinde kogunemine leidis aset Lätis 1989. aasta 7.–8. jaanuaril.⁷⁵

ENSV Interliikumise Teataja artiklis väideti, et asutamiskongressile ilmunud 743 delegaati esindasid Läti Interrinde enam kui 600 000 liiget. Eesti Interliikumise liikmetest võtsid kongressist osa Koordineerimisnõukogu esindajad Juri Rudjak, Arnold Sai, Oleg Morozov ja Viktor Kiemets.

⁷¹ Linnas, R. (2018). *Eesti Töökollektiivide Liidu lugu*. Lk 57.

⁷² *Ibidem*. Lk 127.

⁷³ Morozov, O. (1993) *The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics*. Lk 82–83.

⁷⁴ Savisaar, E. (2004) *Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990–1992*. Lk 238.

⁷⁵ Internatsionaalse Liikumise Koordinaatsiooni Nõukogu. (Jaanuar 1989) *Interliikumise kroonika*. IL Teataja. Lk 1.

Külaliste read hõlmasid ka Leedu interliikumise “Venibe-Jedinstvo-Jednost” esindajaid.⁷⁶ Sarnaselt Eesti Interliikumisele võtsid Läti nõukogudemeelsed aktivistid sõna Läti NSV riigikeele küsimuses, nõudes nii vene kui ka läti keele võrdset seisundit.⁷⁷

Kui Eestis käis Rahvarinde ja Interliikumise, Eesti Töökollektiivide Liidu ja Töökollektiivide Ühendnõukogu vahel pidev võidujooks, oli Lätis väidetavalt Interrinde poliitiline aktiivsus ja osakaal nõrgem. Tagantjärele vaadatuna peeti juba omal ajal osade Läti ühiskonnategelaste silmis kohalikku Interrinnet oma vanakooli retoorikaga naeruväärseks nähtuseks, mitte reaalseks poliitiliseks ohuks.⁷⁸ Lätis kujunenud Interrinne hõlmas (sarnaselt Eesti omagagi) enda alla nii kohaliku kommunistliku partei liikmeid, üleliiduliste ettevõtete juhtkondi kui ka erinevaid Nõukogude Liidu sõjalisi organisatsioone (Riias asus Baltimaade Sõjaline keskus). Väidetavalt toetas Läti Interrinnet lisaks sõjaväele ka KGB.⁷⁹

1989. aasta talvel tegutsemist alustanud, ent maikuus asutamiskongressi pidanud Leedu nõukogudemeelsed olid nimevalikus loovamad – Eesti ja Läti eeskujul algatatud liikumine sai nimeks Jedinstvo, ehk Ühtsus.⁸⁰ Jedinstvo vastandus ekvivalendile eestlaste Rahvarindest, leedukate Sajūdis’ele (mille algatusgrupp Lietuvos Persytvarkimo Sajūdis alustas tegevust juba 3. juunil 1988)⁸¹, korraldades erinevaid massidemonstratsioone Nõukogude Liidu ühtsuse säilitamise nimel.⁸² Jedinstvo koondas endas peamiselt vene ja poola rahvusest isikuid (viimased liitusid, kuna kartsid leedukate poliitilist domineerimist). Seisti vastu leedu keele riigikeelestamisele, liidust lahkulöömisele ning nõuti Kagu-Leedus autonoomset ala poolakate jaoks.⁸³

⁷⁶ Internatsionaalse Liikumise Koordinaatsiooni Nõukogu. (Jaanuar 1989) *Interliikumise kroonika*. IL Teataja. Lk 1.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Pabriks, A. Purs, A. (2001) Latvia. The Challenges of Change. *Latvia’s politics 1987–1991: the thorny road towards independence*. Oxon: Routledge. Lk 56.

⁷⁹ Plakans, A. Purs, A. (2017) Historical Dictionary of Latvia. Third Edition. *Interfront: working people’s international front*. London: Rowman & Littlefield. Lk 154.

⁸⁰ Van Horne, W. A. (1997) Global Convulsions: Race, Ethnicity, and Nationalism at the end of the Twentieth century. *Nationality questions in the Baltic*. New York: State University of New York Press. Lk 253.

⁸¹ Arjakas, K. (2018) Eestimaa Rahvarinde kroonika. Šank, E. (toim.) *Eestimaa Rahvarinne 30*. Lk 38.

⁸² Sužiedelis, S. (2011) Historical Dictionary of Lithuania. Second Edition. *Jedinstvo*. Plymouth: Scarecrow Press. Lk 333.

⁸³ Blasko, A. Janušauskiene, D. (2008) Political Transformation and Changing Identities in Central and Eastern Europe. *The origins of the power elite in Lithuania*. Washington, D.C.: Council for Research in Values and Philosophy. Lk 97.

Moldovas asutati Interrinne (nimeks Jedinstvo) kohaliku Rahvarinde opositsioonina 1989. aasta jaanuaris⁸⁴, nõudes Moldova püsivast Nõukogude Liidus ja vene keele tähtsuse võrdsustamist kohaliku keelega.⁸⁵

Püüdlusi Interliikumise loomiseks tehti ka Ukrainas, kus Krimmis ja Taga-Karpaatias üritati ellu viia mitmeid katseid massilise toetusega Interliikumise loomiseks. See ei õnnestunud aga sotsiaalpoliitilistel põhjustel: töölisklass oli 74% ulatuses ukraina päritolu ning ukrainlaste-venelaste suhted olid tänu kultuurilistele ja lingvistilistele sarnasustele märkimisväärselt soojemad kui Baltimaade rahvaste ja venelaste vahel.⁸⁶

NSV Liidu Tööliste Ühendrinne

Aasta peale Eesti Tööliste Internatsionaalse Liikumise esimest miitingut peeti 15.–16. juulil 1989 Leningradis kinniste uste taga Tööliste Sotsialistliku Nõukogu kongress. Sellel osales 83 delegaati üle liiduvabariigi (Eesti, Läti, Leedu, Moldova, Ukraina ja Vene NFSV), eestlasi esindas antud sündmusel kuuldavasti kohaliku Interliikumise juht Jevgeni Kogan. Üritusel moodustati NSV Liidu Tööliste Ühendrinne ja valiti selle 21-liikmeline koordinatsiooninõukogu. Võeti vastu ka organisatsiooni põhimäärus, erinevaid deklaratsioone ja muid dokumente NL-i ühiskondlik-politiilise elu tähtsamates küsimustes, sealhulgas resolutsioonid rahvustevaheliste suhete ja kohalike nõukogude valimiste kohta, kujundati suhtumist NLKP-sse ning kirjutati pöördumised Balti vabariikide rahvaste ja valitsuste poole.⁸⁷

⁸⁴ Brudny, Y.M. (1998) Reinventing Russia. Russian Nationalism and the Soviet State 1953–1991. Harvard: Harvard University Press. Lk 224.

⁸⁵ Negura, P. (2016) SSOAR: The Republic of Moldova's Transition Between a Failed Communism and an Un-commenced Capitalism? https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/51831/ssoar-sp-rpsr-2016-4-negura-The_Republic_of_Moldovas_transition.pdf?sequence=1 (01.08.2019).

⁸⁶ Kuzio, T. (2000) Ukraine: Perestroika to Independence. Second Edition. London: MacMillan Press LTD. Lk 176.

⁸⁷ Eylandt, I. (20.07.1989) Üks rinne rohkem. Noorte hääl. Lk 1.

Interliikumise sotsiaalne kooslus

Üldisest pildist

Antud organisatsiooni sotsiaalne sihtgrupp pole olnud kunagi küsimärgi all – Interliikumine loodi selgelt kaitsma ENSV nõukogudemeelse sisserännanud tööliste-ametnike massi huve. See väljendus nii Interliikumise programmis⁸⁸, juhtide väljaütlemistes kui ka lihtsalt meediakajastustes.

Küll aga on laialt levinud arusaamal Interliikumise liikmete sotsiaalsest kooslusest uskumatult vähe toetavat tagapinda raamatute, dokumentide või muude jäädvustuste näol. Ainsaks hetketingimustes kättesaadavaks Interliikumise sotsiaalse kooslust kajastavaks originaalseks informatsioonikilluks on Interliikumise 4.–5. märtsil 1989 toimunud asutamiskongressi pisistatistika kongressi helifailide näol ERR-i koduleheküljel. Tolle allika põhjal väljenduvad numbrid on järgmised:

*Kongressile oli valitud 749 delegaati 139 organisatsioonist ja asutusest. Kohal oli 742 delegaati Eesti linnadest Tallinnast, Narvast, Kohtla-Järvelt, Tartust, Valgast, Paldiskist, Rakverest ja Paidest. Kongressil viibis 125 külalist ja 21 ajakirjanduse esindajat.*⁸⁹

Lühiaandmed delegaatide koosseisu kohta:

<i>NLKP liikmed -> 394 -> 53%</i> <i>Parteitud -> 317 -> 42%</i> <i>ÜLKNÜ liikmed -> 38 -> 5%</i>	<i>Alla 30 aasta - 74 -> 10%</i> <i>Kuni 50 aastat - 421 -> 56%</i> <i>Üle 50 aasta - 254 -> 34%</i>
<i>töölised -> 235 -> 32%</i> <i>teenistujad -> 485 -> 65%</i> <i>õpilased -> 4 -> 0,5%</i> <i>pensionärid -> 25 -> 3,5%</i> <i>Kõrgharitud: 422 -> 56,5%</i> <i>Kesk- ja kesk-eri: 324 -> 43%</i> <i>Mittetäielik keskharitud: 3 -> 0,5%</i>	<i>22 rahvust:</i> <i>Venelasi - 572 -> 76,4%</i> <i>Ukrainlasi - 78 -> 10,4%</i> <i>Valgevenelasi - 38 -> 5,1%</i> <i>Juute - 22 -> 2,9%</i> <i>Eestlasi - 11 -> 1,5%</i> <i>Ülejäänud - 28 -> 3,7%</i>

⁸⁸ (1.02.1989) Общая декларация Интернационального движения трудящихся Эстонской ССР. *Советская Эстония*. Lk 2.

⁸⁹ Lippus, R. (helirežissöör) ERR Audioarhiiv. *Eesti NSV Töötajate Internatsionaalse Liikumine I Kongress*. [fonogramm]<https://arhiiv.err.ee/vaata/eesti-nsv-tootajate-internatsionaalse-liikumise-i-kongress-eesti-nsv-tootajate-internatsionaalse-liikumise-i-kongress-01/same-series> (01.08.2019).

Nagu näha, koosnes I kongressile valitud delegaatide tõenäoliselt 98,5% ulatuses sisserännanud rahvustest või nende järeltulijatest, kui võtta arvesse, et Eesti oli II Maailmasõja lõpuks pea sajaprotsendiliselt homogeenne riik, kus suurimaks rahvusvähemuseks oli hinnangute kohaselt 23 000-liikmeline vene kogukond.⁹⁰

Interliikumise statistiliste andmete vähesuse puhul mängib olulist rolli eelkõige see, et organisatsiooni pole kunagi ametlikult registreeritud⁹¹ ning alaline liikmelisus polnud dokumenteeritud.⁹² Lisaks hoolitses üks miilitsataustaga Interliikumise juhtfiguuridest, Mihhail Lõssenko⁹³, Interliikumise materjalide hävitamise eest ning peale Interliikumise ja -rinde laialiminekut ja selle ebaseaduslikuks kuulutamist vabanesid endised juhtivad interliikujad kõikidest materjalidest, mis oleks neile võinud taasiseseisvunud Eesti Vabariigis probleeme tuua.⁹⁴

Interliikumist toetanud tehased

Siinkohal on oluline välja tuua asjaolu, et Interliikumine oli osa Interrindest: Interliikumise juhid tegid pidevat koostööd Töökollektiivide Ühendnõukoguga, mis koondas endale lojaalsete ettevõtete töökollektiivide seast streikide ja meeleavalduste jaoks töölisi.

Viktor Kiemetsa (Interliikumise ühe ideoloogi ja aktiivseima tegutseja) meenutuste kohaselt panustas Interliikumise aktiiv miitingute ja streikide korraldamisel enim Jevgeni Kogani töökohale Eesti Kalatööstusele, Balti Laevaremonditehasele, Pöögelmanni-nimelisele tehasele, tehasele Punane RET ja Kalinini-nimelisele Elektrotehnika tehasele. Kiemets mainis samas ka seda, et alati oli võimalik loota üleliidulise alluvusega ettevõtetele nagu Dvigatel, kes kuulusid Töökollektiivide Ühendnõukogusse – justkui nad oleksid kindlustanud nende seljatagust.⁹⁵

13.08.1989 peetud tööseisakust võtsid osa järgmised ettevõtted⁹⁶:

⁹⁰ Tammur, A. (2006) Sisserännanute põlvkonnad Eesti tööjõuturul 2000. aastal. Lk 17.

⁹¹ Morozov, O. (1993) *The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics*. Lk 85.

⁹² Hion, E. (1990) Kes on kes Eesti poliitikas. Lk 143.

⁹³ Eesti Vabariigi Ülemnõukogu stenogramm XII koosseis, 49. istungjärk, 2. Istung. Вторник, 17. Сентябрь 1991, kell 10:00. stenogrammid.riigikogu.ee/en/199105161000?aspdf=1, lk 16. (01.08.2019).

⁹⁴ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

⁹⁵ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

⁹⁶ Interliikumise Koordinatsiooninõukogu (1989 n 7) Размах политической стачки. *Интердвижение Эстонии*. Lk 1.

Tallinnas: *Dvigatel, Kalinini tehas, Pöögelmanni tehas, Metallist, PO ELAMU, Põhjala, PO RET, Prompribor, Klejevoi tehas, TSRZ, BSRZ, Eesti Kalatööstus SRE, Tallinna jaam, Kopli jaam, Muuga jaam, Eesti Kalatööstus PORT, ERA, EUGA, Tallinna Autotransi 42. filiaal, Tallinna Autotransi 7. filiaal, Tallinna Autotransi 8. filiaal, TAO Mustamäe filiaal (teine marsruut), TAO Lasnamäe filiaal, TUM-2, ATP Gosstroja ESSR, Sojuztonnelstroi, Sevzapmontažavtomatika.*⁹⁷

Kohtla-Järve: *Razrez Oktjabrskii, Viru kaevandus, Tammiku kaevandus, tehas ŽBI, Remondimehhaanika tehas, väikeettevõtte Vasar (Vazar), PMK, UPTK, APT Gosstrov ESSR, KUM, SU-1, ATP Estonenergo, SU-2, SU-5, SU-6, PO Estonfosforit, Mostopoezd 423, Ülemiste jaam, Tallinna ŽBI.*⁹⁸

Ajakirjandustest kogutud streikinud ettevõtete töökollektiive ei saa aga lugeda otseselt ainult Interliikumise toetajate/liikmete alla, kuna TKÜN ja Interliikumine tegid aktiivselt koostööd. Kuna TKÜN oli ametlikult registreeritud ettevõtmine ning oma organisatsioonilise loomuse tõttu palju laiemat ulatusega kui IL, on tõenäolisem, et streikinud ettevõtetest suur osa liitus aktsiooniga TKÜN eestvedamisel.

Teiseks väärivad esiletõstmist ka ettevõtted, kelle töökollektiivide poolt saadetud esindajad on näiteks Interliikumise I Kongressil sõna võtnud: *Elektrotehnika, Dvigatel, Punane RET, Eesti Kalatööstus, Balti Manufaktuur, Tallinna Laevaremonditehas, Lauristini tehas, Eesti Kalalaevastik, Eesti Raudtee Osakond, Pöögelmanni tehas, Tallinna Lennuvälja kommunistide grupp, Narva Baltijets ja Narva KREŠ.*⁹⁹

Kiemetsa sõnul oli Interliikumise suurimaks (ja ainsaks väljapaistvaks) toetusbaasiks Kopli ala. Lasnamäelt mobiliseeriti miitingutele TKÜN-i poolt Dvigateli tehase töötajaid – seal asusid nimetatud tehase elamud¹⁰⁰ näiteks Reindorffi, Rüütli, Kingissepa, Pallasti, Imanta ja Punasel tänaval ning Leningradi maanteel, Ehitajate teel ja Linnamäe teel.¹⁰¹

⁹⁷ Interliikumise Koordinatsiooninõukogu (1989 n 7) Размах политической стачки. *Интердвижение Эстонии*. Lk 1.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ Lippus, R. (helirežissöör) ERR Audioarhiiv. *Eesti NSV Töötajate Internatsionaalse Liikumine I Kongress*. [fonogramm]<https://arhiiv.err.ee/vaata/eesti-nsv-tootajate-internatsionaalse-liikumise-i-kongress-eesti-nsv-tootajate-internatsionaalse-liikumise-i-kongress-01/same-series> (01.08.2019).

¹⁰⁰ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (01.08.2019).

¹⁰¹ AIS, Dvigateli elamud, http://ais.ra.ee/index.php?module=202&op=4&tyyp=3&otsing_id=20190525214417942924&id=124200059651&active=1&query=dvigateli+elamud&naita_ridu=&sess_id=93ccf14679c7b003877b43ac8f5bab56 (01.08.2019).

Interliikumise ladviku sotsiaalne kooslus

Interliikumise eliidi ehk ladviku all saab silmas pidada 5-liikmelist organisatsiooni juhatust ja 26-liikmelist koordinatsiooninõukogu, nagu on välja toodud nii IL Teataja artiklis “Interliikumise kroonika”¹⁰² kui ka Tiit Made teoses “Ükskord niikuinii”.¹⁰³

Spetsiifikasse laskumine muutub aga keerulisemaks. Kui meil on teada ametliku juhatuse nimekiri (Kogan, Kiemets, Lössenko, Panfilov ja Rudjak)¹⁰⁴, siis koordinatsiooninõukogu liikmestikku pole täielikus koosseisus kuskilt võtta. Jevgeni Kogan on ka ise maininud, et alalise liikmeskonna puudumise tõttu toimis neil väike aktiivgrupp ning ülejäänud olid lihtsalt inimesed, kes pidasid end poliitilise liikumise poolehoidjaks.¹⁰⁵ Seetõttu on antud töös kogutud koordinatsiooninõukogu liikmete nimed Interliikumise Teataja artiklitest, arhiividokumentidest ja Viktor Kiemetsa mälestustest. 26-pealine nimekiri ootab jätkuvalt täienemist viie nime näol. Ka Viktor Kiemets ei suutnud täiel määral meenutada, milline võis olla koordinatsiooninõukogu liikmenimekiri.¹⁰⁶

Koordinatsiooninõukogu sotsiaalse koosluse määramisel kerkib esile veel üks probleem: suure osa liikmete andmeid polnud kas võimalik arhiivist ega muudest allikatest kätte saada või lihtsalt isikut täpselt tuvastada. Venepäraste nimekombinatsioonidega inimestel võib leiduda ohtralt nimekaime, mis on selle töö kontekstis kujunenud suureks probleemiks – õnnekombel on IL Teataja ja *Вестник ИД* artiklites aeg-ajalt toodud välja koordinatsiooninõukogu liikmete isanimele viitavaid tähti või muud laadi isiku tuvastamist soodustavaid märke (näiteks ametipost). Kahjuks jäi nii mõnegi koordinatsiooninõukogu liikme andmestik arhiivist just sel põhjusel kogumata (näiteks Vladimir Vinogradov ja Juri Popov).

Juhatuse sotsiaalne kooslus

Interliikumise asutamisiitingul (16.08.1988) juhatuse liikmeteks valitud Jevgeni Kogani, Juri Rudjaki, Viktor Kiemetsa, Pavel Panfilovi ja Mihhail Lössenko sotsiaalse tausta uurimiseks on võimalik leida andmeid Eesti Rahvusarhiivist, kus on säilitatud nende turismiloo taotluse ankeedid, elulookirjeldused, NLKP-sse astumise kandidaadiankeedid ja muud taolised allikad. Lisaks leiab

¹⁰² Internatsionaalse Liikumise Koordinatsiooni Nõukogu. (Jaanuar 1981) *Interliikumise kroonika*. IL Teataja. Lk 1.

¹⁰³ Made, T. (2006) *Ükskord niikuinii*. Lk 165.

¹⁰⁴ *Ibidem*. Lk 165.

¹⁰⁵ Hion, E. (1990) Kes on kes Eesti poliitikas. Lk 143.

¹⁰⁶ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

teavet ka Ülo Karu leksikonist “Kes on kes Eesti poliitikas 1988–1992” ning Ene Hioni teosest “Kes on kes Eesti poliitikas”. Kuna ainus Interliikumise juhatuse elusolev ja Eestis elav liige on 84-aastane Viktor Kiemets, kasutasin nii tema kui ka teiste IL aktiivliikmete sotsiaalse tausta selgitamiseks temaga tehtud intervjuud.

Sotsiaalset tausta määravaks komponentideks peetakse siin töös sotsiaalset päritolu, kuuluvust NLKP-sse, haridustaset, ametialast hõivatust, sünnikohta ning tollaegset elukohta. Juhul, kui sünnikoht on väljaspool Eestit, on oluliseks ka Eestisse immigrerumise aasta ja põhjus.

Jevgeni Kogan

1. jaanuaril 1957 sündinud Jevgeni Vladimirovitš Kogani kodulinnaks on Vene NSFV Primorski krais asuv mereäärne Vladivostok. Seal kasvas ta ainukese lapsena üles endise grusiinist sõjaväeohvitseri Vladimir Jefimovitši ja Narvast pärit Maria Leopoldovna (neiupõlvenimega Bursevin) Kogani perekonnas.¹⁰⁷

Vladivostokis elas Kogan kuni 1974. aasta augustini, mil ta suunati ümber õppima Tallinna Polütehnilisse Instituuti laevaremondiinseneriks.¹⁰⁸ Lisaks õppis ta veel kolm aastat TPI-s mittestatsionaarselt majandust, kust ta eksmatrikuleeriti võlgade pärast.¹⁰⁹

Tööpõldu hakkas Kogan kündma aastal 1977, mil alustas oma karjääri Eesti Merelaevanduses inseneri ametipostil. Sama tööandja all positsioonidel tõustes teenis Kogan elatist 1982. aastani, mil liikus edasi Eesti Kalatööstusse, kus sai tööd insener-tehnoloogina sanitaar-tehnoloogilises laboris.¹¹⁰ NSVL Rahvasaadikute Kongressi kandideerimise ajaks oli Kogan tõusnud laborijuhataja staatusesse.¹¹¹

Kogan oli abielus Lipetski oblastist pärit Natalja Aleksandrovnaga (neiupõlvenimi Tšervintseva), kellega nad kasvasid alates 1986. aastast üles oma tütart Irinat. Pere elas koos Kogani

¹⁰⁷ RA, ERAF.136SM.1.50346, “Коган Евгений Владимирович”. L 1.

¹⁰⁸ *Ibidem*. L 2 (pöördel).

¹⁰⁹ Hion, E. (1990) Kes on kes Eesti poliitikas. Lk 139.

¹¹⁰ RA, ERAF.136SM.1.50346, “Коган Евгений Владимирович”. L 2 (pöördel).

¹¹¹ Lepp, T. (režissöör) ERR Videoarhiiv. *Eestlased Kremlis*. [dokumentaalfilm] Eesti Kultuurifilm OÜ. <https://arhiiv.err.ee/vaata/estlased-kremlis>. (01.08.2019).

vanematega Tallinnas Õismäel.¹¹² Kuigi Kogani nime seostatakse juudi rahvusega, pidas Jevgeni Kogan end venelaseks.¹¹³ Emakeeleks vene keel. Kogan oli ka kommunistliku partei liige.¹¹⁴

Kogan on märkinud, et oskab inglise keelt suhtlustasemel¹¹⁵ ning eesti keelt küll natuke, ent mitte piisavalt, et näiteks poliitilistest aruteludest osa võtta.¹¹⁶

Viktor Kiemets

Viktor Kiemets on ainus juhatuse liige, kelles on eesti verd: 1935. aasta 23. märtsil Leningradis sündinud Kiemetsa isaks oli Eestist, põhjarannikult pärit Jakov Kasparovitš Kiemets (nimi on segastel asjaoludel I Maailmasõja ajal muutunud Hiiemets-ast Kiemets-aks) ning Lätist, Daugavpilsist pärit poola rahvusest ema Marija Ivanovna Kiemets (sündinud 1899). Nagu Kogan, oli ka Kiemets oma peres ainus poeg.¹¹⁷

Viktor Kiemetsa sõnul võeti ta isa Jakov (sündinud 1898) I Maailmasõja aegu armeeteenistusse Semjonovski kaardiväepolku, kus täitis Tallinnas “telefonisti” ameti omandanuna *telefonisti* kohuseid. Sedasi sattus ta ka Peterburgi. Vene kodusõjas juhtus Jakov Kiemets sõdima punaarmee poolel, osaledes sõjategevuses nii Ukrainas kui ka Uuralis. 1920. aastal kohtusid ta isa ning sõjapõgenikust ema Peterburis, abiellusid aasta hiljem, aastal 1935 sündis perre kauaoodatud Viktor.¹¹⁸

Isa Jakov tahtis peale sõjategevusest 1920. aastal Eestisse tagasi minna, ent saatkonnast polevat viisat antud, kuna Jakov oli selleks ajaks juba komparteisse astunud bolševik. Isa töötas elektrikuna, läks Leningradi Elektrotehnika Instituuti, sai 1933./1934. aastal insenerikraadi ning ta suunati tööle Kirovi tehasesse, töötajaks konstrueerimisbüroosse.¹¹⁹

Eestisse tuli Kiemetsa pere 1946. aastal, mil korralduse kohaselt tuli kõik Balti riikide endised kodanikud, kes olid kujunenud “korralikeks vene kodanikeks” ning oskasid rääkida balti rahvaste keeli, saata tagasi koju. Isa Jakov sai tööd Eesti Energias, juhatuse asetäitjana ehituse alal, töötades

¹¹² RA, ERAF.136SM.1.50346, “Коган Евгений Владимирович”. L 1 (pöördel).

¹¹³ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

¹¹⁴ RA, ERAF.136SM.1.50346, “Коган Евгений Владимирович”. L 1.

¹¹⁵ *Ibidem*.

¹¹⁶ Hion, E. (1990) Kes on kes Eesti poliitikas. *Jevgeni Kogan*. Tallinn: Olion. Lk 140.

¹¹⁷ Intervjuu Viktor Kiemetsaga (16.05.2019).

¹¹⁸ *Ibidem*.

¹¹⁹ *Ibidem*.

elektrijaamade rajamistega (tema töö viljaks on Viktor Kiemetsa sõnul näiteks Saesaare hüdroelektrijaam). Kuigi Viktor Kiemets arvab heas usus, et Nõukogude Liit saatis lihtsalt inimesed tagasi oma päritolumaale, oli tema perekonna Eestisse tuleku näol tegemist ilmselt puhtakujulise näitega tollasest rahvuspoliitikast: nõukogudemeelne ja venestunud insener suunati koos poolakast naise ja end venelaseks pidava pojaga oma päritolumaale, kus ta paigutati üsnagi kõrgele positsioonile.

Emakeeleks peab Kiemets vene keelt. Eesti keelt Kiemets enne Eestisse tulekut ei osanud. Siiski omandas Kiemets kohaliku keele õpingute jooksul 32. keskkoolis, astudes peale reamehena Nõukogude armee ajateenistust 1957. aastal Tallinna Polütehnilisse Instituuti, kus omandas 1962. aastal kaevandusinseneri kutse. Sellele järgnevalt töötas ta aasta aega õpetajana Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Tehnikumis, perioodil 1963–1970 teenis elatist samal ametikohal Tallinna Polütehnilises Instituudis.¹²⁰ 1970–1975 töötas Kiemets konstruktorina, alates 1975. aastast kuni uue ärkamisajani instruktoriga. Olles olnud umbes paar kuud aktiivne Interliikumises, võeti Kiemets tööle Tootmis-Tehnika Peavalitsuse Energeetika osakonna peaspetsialistina soojusenergeetika alal.¹²¹ Ta ise arvab, et tal sooviti n-ö silma peal hoida.¹²² Kiemets on abielus Tartust pärit nõukogudemeelse eestlanna Ilaanaga (neiupõlvenimega Pasternak) ning elab siiani Õismäel. Kiemets oli ka kommunistliku partei liige ning sotsiaalselt päritolult teenistuja.¹²³

Mihhail Lõssenko

Interliikumise kurikuulus “lööksalkade” juht ja pommipanija Mihhail Ivanovitš Lõssenko sündis 1955. aasta 21. novembril Kasahstani NSV-s asuvas Ambasari linnas, Tselinogradskoi oblastis. Rahvuselt oli mees ukrainlane, emakeeleks pidas vene keelt. Sotsiaalseks seisundiks “tööline” (*рабочий*).¹²⁴ Masinistist isa Ivan Iljitš ja dispetšerist ema Klavdija kasvasid Mihhaili üles viieliikmelises peres, kus peale tema oli Lõssenkodel veel kaks poega: Aleksandr ja Viktor. Mihhail Lõssenko astus ÜLKNÜ-sse aastal 1972 ning lõpetas keskkooli N14 aasta hiljem. 1973.–1974. aasta veetis Lõssenko, õppides Sinorskis, Gorkovskoi oblastis, jõenduskutsekoolis. Järgmise

¹²⁰ RA, ERAF.136SM.1.4690, “Hervy, Aby Volfi p. 1910; Hervy, Stella Louise Loviisa t.1910; Kiemets, Ilaana Davidi t.1937; Kiemets, Viktor Jakovi p.1935; Pasternak, Ester Volfi t.1909”. L 54.

¹²¹ *Ibidem*. L 3.

¹²² Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

¹²³ RA, ERAF.136SM.1.4690, “Hervy, Aby Volfi p. 1910; “Hervy, Stella Louise Loviisa t.1910; Kiemets, Ilaana Davidi t.1937; Kiemets, Viktor Jakovi p.1935; Pasternak, Ester Volfi t.1909”. L 54.

¹²⁴ RA, ERAF.246.99.93, “Лысенко Михаил Иванович”. L 2.

aasta veetis ta Kalinini jõesadamas, juhtides elatise teenimiseks kraanat. Järgnes kolmeaastane sõjaväeteenistus, mille raames teenis Lõssenko aega nii Leningradi sõjaväeringkonnas kui ka Balti punalaevastikus. Saades armeest vabaks, pöördus Lõssenko 1978. aasta jaanuaris tagasi endisele töökohale Kalinini jõesadamas, kust lahkus peale kuuekuulist tööaega, et asuda elama, õppima ja töötama Tallinna.

ENSV pealinnas töötas Lõssenko 1978–1984 julgeolekuteenistuses Oktoobri rajooni (Mustamäe) siseasjade osakonnas piirkonnainspektorina, seejärel kriminaaljälituse operatiivnõunikuna. Samal ajal õppis ta Tallinna Miilitsakoolis, mille lõpetas 1980. aastal, olles omandanud enda sõnutsi juristi kutse.¹²⁵ 21. oktoobril 1984 vallandati Siseministeeriumi organite diskrediteerimise eest.¹²⁶ Alates 1984. aastast töötas tehases Elektrotehnika.¹²⁷ Kommunistliku partei liikmeks sai Lõssenko aastal 1987. Koduseks aadressiks oli Karl Marxi puiestee – tänapäeval tuntud kui Sõle tänav.¹²⁸

Pavel Panfilov

Moskva oblastis Šaturski rajoonis asuvast Dubijaki linnast pärit Pavel Nikolajevitš Panfilov sündis 1. jaanuaril 1945 tööliste Nikolai Pavlovitši ja Marija Ivanovna (sünd. Nazarenkova) perre, saades vanema venna Borisi kõrval pere teiseks pojaks.¹²⁹ Kui Pavel Panfilov oli 12, jäi tema mehaanikust isa¹³⁰ surma järel perekond koolikoristajast üksikema kanda.¹³¹

Alates 1960. aastast sai Panfilovist komsomoliliige, koolivaheaegadel saadeti kohaliku ÜLKNÜ sekretäriks valitud noormees Moskvasse kõrgema komsomolikooli kursustele.¹³² 1963. aastal astus Panfilov Kalinini Polütehnilisse Instituuti, kus omandas 1968. aastaks insener-tehnoloogi hariduse ning 1979. aastal lõpetas ta ka NLKP KK Ühiskonnateaduste Akadeemia.¹³³

Eesti pinnale, Kohtla-Järvele asus Panfilov elama 1968. aastal¹³⁴, kuhu ta peale Kalinini Polütehnilise Instituudi lõpetamist suunati.¹³⁵

¹²⁵ RA, ERAF.246.99.93, “Лысенко Михаил Иванович”. L 2.

¹²⁶ (28.07.1989) *Toimetused*. Noorte Hääl. Lk 1.

¹²⁷ RA, ERAF.246.99.93, “Лысенко Михаил Иванович”. L 2.

¹²⁸ *Ibidem*. L 3.

¹²⁹ RA, ERAF.31.118.52, ELKNÜ, “Отдел комсомольских организаций. Павел Панфилов Николаевич”. L 4.

¹³⁰ Karu, Ü. (1992) Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992. Lk 47.

¹³¹ Hion, E. (1990) Kes on kes Eesti poliitikas. Lk 117.

¹³² *Ibidem*. Lk 117.

¹³³ *Ibidem*. Lk 116.

¹³⁴ RA, ERAF.31.118.52, “Отдел комсомольских организаций. Панфилов Павел Николаевич”. L 2 (pöördel).

¹³⁵ Hion, E. (1990) Kes on kes Eesti poliitikas. Lk 118.

Panfilov võttis ka 1985. aasta Ülemnõukogu valimistest osa, seatuna üles Tallinna Veskimetsa valimisringkonnas kandideerimiseks Tallinna Trammide ja Trollibusside Valitsuse tööliste, insener-tehniliste töötajate ja teenistujate kollektiivi ning Tallinna 5. keskkooli töötajate kollektiivi poolt.¹³⁶

Juri Rudjak

1935. aasta 3. oktoobril Vladivostokis ilmavalgust näinud Juri Jakovlevitš Rudjak sündis juudist sõjaväehvitseri peresse. Kümne-aastaselt kolis ta oma perega Tallinna – isa saadeti teenistuse käigus 1945. aastal vastselt annekteeritud Eestisse elama. Jälle (nagu Kiemetsagi puhul) klassikaline näide venestamise algupäevist, mil paigutati mööda impeeriumi ümber võimutruusid ametnikke.¹³⁷

Jurist sai komsomolinoor, 10-klassilise keskkooli lõpetas 1953. aastal. Astus koheselt Tallinna Polütehnilisse Instituudi mehaanilisse fakulteedi, mille lõpetas kaks aastat hiljem. Siis siirdus Rudjak õppima Eesti Põllumajandusakadeemiasse (EPA) Tartus, mille lõpetas 1959. aastal, omandades kõrgema tehnilise hariduse põllumajandusprotsesside mehhaniseerimise alal. Kvalifikatsiooniks: insener-mehaanik.¹³⁸

Töökogemuse lahter on Rudjakil pikk – seda põhjusel, et mees vahetas ameteid üsnagi kiires tempos. Töötegemist alustas ta Tartu Remonditehases aasta enne EPA lõpetamist, ent saanud kooliga ühele poole, suundus elatist teenima Tallinna, kus asus tööle 112. Autoremonditehases. “Tööspetsiifika mittemeeldimise” tõttu vahetas ta paari kuu möödudes töökoha Elektromontaaži vastu. Ka sealt lahkus Rudjak juba aasta pärast, seda juba põhjusel, et talle ei antud elamispinda. Järgmises töökohas, Eesti Energias, langeb Rudjakile kätte oodatud elukoht. Ent ka seal mehaanikuna töötades ei jätkunud pidu pikaks ning juba aasta möödudes oli Rudjakil uus tööpost. Mehaanikuna jätkas ta 1981. aastani välja. Patoloogiline töökohavahetus kestab terve arhiividokumendis väljatoodud Rudjaki karjääri jooksul: 1959–1981.¹³⁹

¹³⁶ RA, ERA.R-3.12.1669, “Kõide nr 35: Palu, Peeter Karli p., Panfilov, Pavel Nikolai p., Pankratov, Valentin Matvei p., Paulman, Valeri Feodori p., Peebo, Aado Adolfi p.”. L 17.

¹³⁷ RA, ERAF.136SM.1.26637. “Рудяк Юри Яковлевич. Рудяк Нелли Фридриховна”. L 3.

¹³⁸ *Ibidem*. L 3.

¹³⁹ *Ibidem*. L 2.

Kokkuvõte juhatuse sotsiaalsest kooslusest

Kõik juhatuse liikmed olid sündinud mujal Nõukogude Liidus ning oma elu jooksul ENSV-sse sisse rännanud. Juhatuse rahvuslik kooslus on järgmine: kolm venelast, üks ukrainlane ja üks juut. Neli liiget viiest olid omandanud kõrghariduse, üks kesk-eri hariduse. Kõik viis juhatuse liiget olid NLKP liikmed: Panfilov aastast 1970, Rudjak aastast 1968 ning Lössenko aastast 1987. Kogani ja Kiemetsa parteisse astumise aastat pole kindlaks suudetud teha.

Tabel nr 1: IL Koordinatsiooninõukogu liikmete immigratsiooni puudutavad asjaolud

IL juhatuse liige	Sünnikoht	ENSV-sse immigratsioon aasta	ENSV-sse immigratsioon põhjus
Jevgeni Kogan	Vladivostok	1974	Üleviimine Vladivostokist seoses õppetööga Tallinna Polütehnilisesse Instituuti.
Viktor Kiemets	Leningrad	1946	Eesti päritolu isa paigutati venestamise raames perega Leningradist ümber Tallinna.
Mihhail Lössenko	Ambasar, Kasahstani NSV	1978	Õppetöö Tallinna Miilitsakoolis.
Pavel Panfilov	Šturski rajoon, Moskva oblast, Vene NSV	1968	Suunati tööga seoses peale kõrgkooli lõpetamist Kohtla-Järvele.
Juri Rudjak	Vladivostok, Primorski krai	1945	Immigreerus lapsena terve perega.

Koordinatsiooninõukogu sotsiaalne kooslus

Nagu eelnevalt mainitud, pole Interliikumise koordinatsiooninõukogu liikmelisusest täpseid andmeid kuskilt võtta. Viktor Kiemetsa sõnul oli koordinatsiooninõukogu institutsiooniks vaid nime poolest – kõik aktiivliikmed ei pruukinud selle nõukogu liikme nimetust kanda. Siiski tõi ta mälu järgi välja koordinatsiooninõukogusse kuulunud kõik juhatuse liikmed ja isikud, keda järgnevalt käsitletakse.

IL Teataja (venekeelsed väljaanded *Интердвижение Эстонии* ja *Вестник ИД*) oli Interliikumise Koordinatsiooninõukogu ametlik häälekandja. See tähendab, et sinna kirjutasid suure tõenäosusega suurema osa sisust kokku koordinatsiooninõukogu liikmed. Ent kuna ajalehtedes anti sõna ka tavalistele IL toetajatele, Töökollektiivide Ühendnõukoguga seotud poliitikutele ning Sõja- ja Relvajõudude Veteranidele, ei saa ühtegi nime, mille puhul ei tooda välja konkreetset seost IL Koordinatsiooninõukoguga, IL koordinatsiooninõukogu valimisse lugeda.

Koordinatsiooninõukogu liikmetena on IL Teatajas, *Интердвижение Эстонии-s*, *Вестник ИД-s*, Koordinatsiooninõukogu puudutavates arhiividokumentides, Interliikumisest rääkivates teostes või Viktor Kiemetsa mälestustes toodud välja järgmised isikud: Juri Rudjak, Juri Stefanovski, Arnold Sai, Viktor Kiemets, A. Orlov, Sergei Mirošnitšenko, Oleg Morozov¹⁴⁰, Jevgeni Kogan, Mihhail Lössenko, Pavel Panfilov, Vladimir Jarovoi, Vitali Koroljov, Aleksei Zöbin, Igor Konovalov¹⁴¹, Vladimir Vinogradov¹⁴², Aleksandr Pantšul, Juri Popov, Vladimir Semjonov, Anatoli Jumalov¹⁴³, V. Smolin¹⁴⁴, Konstantin Kiknadze¹⁴⁵ ja A.V. Kopõtin¹⁴⁶.

Seega teoreetiliselt kahekümne kuuest koordinatsiooninõukogu liikmest on puudu veel viis nime. Probleemiks on ka asjaolu, et koordinatsiooninõukogu liikmelisus ei pruukinud olla alaliselt püsiv,

¹⁴⁰ Interliikumise Koordinatsiooni Nõukogu (Veebruar 1989) IL Leningradis. *IL Teataja*. Lk 1.

¹⁴¹ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

¹⁴² Smolin, V. Vinogradov, V. (Nr 10, 1989) Генеральному прокурору СССР т. Сухареву. Председателю КГБ СССР т. Крючковую. Народному депутату СССР т. Когану. *Интердвижение Эстонии*. Lk 2.

¹⁴³ Interliikumise Koordinatsiooni Nõukogu (Jaanuar 1989) IL Kroonika. *IL Teataja*. Lk 1.

¹⁴⁴ Smolin, V. Vinogradov, V. (Nr 10, 1989) Генеральному прокурору СССР т. Сухареву. Председателю КГБ СССР т. Крючковую. Народному депутату СССР т. Когану. *Интердвижение Эстонии*. Lk 2.

¹⁴⁵ Interliikumise Koordinatsiooninõukogu (3.03.1989) Дневник съезда. *Вестник ИД*. Lk 2.

¹⁴⁶ RA, ERAF.9599.1.91. Pageerimata.

kuna Viktor Kiemetsa sõnul tuli ikka ette selliseid juhtumeid, kus keegi otsustas poliitilisest tegevusest lahkuda või sootuks n-ö vastaste poolele üle minna.¹⁴⁷

Koordinatsiooninõukogu liikmete sotsiaalse tausta ülevaade ei ole kahjuks sama põhjalik kui Interliikumise juhatuse oma. Seda mitmel põhjusel: nende isikud on jäänud kas ees- või isanime puudmisel tuvastamata või ei leidu nende kohta Rahvusrhiivis säilikuid. Aleksei Zõbini, Vladimir Vinogradovi, V.V. Smolini ja Juri Stefanovski puhul tulid abiks Viktor Kiemetsa mälestused – kuigi tema meenutustele kaalu juurde andvaid tõendeid ei leidu, kasutan siiski tema poolt jagatud infot ülevaate tegemisel.

Uurimistöö raames leitud kahekümne kahest koordinatsiooninõukogu liikmest pole läbivalt kuue isiku kohta võimalik välja tuua mingisugust infot: Vitali Koroljov, Juri Popov, Aleksandr Pantšul, Anatoli Jumalov, A. Orlov ning A. Kopõtin. Ülejäänud 15 (Jevgeni Kogan, Viktor Kiemets, Mihhail Lõssenko, Pavel Panfilov, Juri Rudjak, Arnold Sai, Igor Konovalov, V. Smolin, Vladimir Vinogradov, Juri Stefanovski, Vladimir Semjonov, Konstantin Kiknadze, Aleksei Zõbin, Oleg Morozov, Sergei Mirošnitšenko) on tabelisse saanud märgituks kasvõi ühe sotsiaalset tausta puudutava punkti. Lähemate andmete uurimiseks vaata lisa nr 1.

Sisserännanute arvu hulka käsitlev ülevaade on järgmine:

10 liiget (Kogan, Kiemets, Lõssenko, Panfilov, Rudjak, Sai, Konovalov, Smolin, Vinogradov ja Stefanovski) olid ENSV-sse sisse rännanud. 4 liiget (Morozov, Semjonov, Kiknadze ja Zõbin) olid Eesti aladel sündinud. Seitsme liikme (Koroljov, Popov, Pantšul, Jumalov, Orlov, Kopõtin, Mirošnitšenko) andmed puuduvad.

Rahvuse poolest on koordinatsiooninõukogu üsnagi mitmekesine: kuigi valdav enamus (9) on venelased (Kogan, Kiemets, Konovalov, Zõbin, Morozov, Vinogradov, Smolin, Semjonov, Panfilov), on koosseisus ka: ukrainlane (Lõssenko), grusiin (Kiknadze), juut (Rudjak), poola sugemetega isik (Stefanovski) ning ka eestlane (Sai). Rahvuse suhtes puuduvad andmed seitsme isiku kohta (Koroljov, Popov, Pantšul, Jumalov, Orlov, Kopõtin, Mirošnitšenko).

Haridustaset puudutavad andmed on järgmised: 10 kõrgharitut (Kogan, Kiemets, Zõbin, Smolin, Panfilov, Rudjak, Morozov, Semjonov, Kiknadze, Sai), 2 sõjaliselt haritut (Konovalov ja

¹⁴⁷ Intervjuu Viktor Kiemetsaga (16.05.2019).

Stefanovski), 2 kesk-eri haridusega isikut (Lössenko, Vinogradov) ning 7 inimese kohta andmed puuduvad (Koroljov, Kopõtin, Mirošnitšenko, Orlov, Jumalov, Popov, Pantšul).

Interliikumise juhtkonna ja I Kongressi delegaatide andmete võrdlus

Termin “Interliikumise juhtkond” tähendab antud töös nii organisatsiooni juhatust kui ka koordineerimisnõukogu. Ideeliselt poleks vaja neid kahte eraldi käsitleda, kuna juhatuse kuulus täiskoosseisus koordineerimisnõukogusse, ent kuna koordineerimisnõukogu liikmete andmestik on teoreetiliselt puudulik (5 nime 26-st on leidmata) ning leitud 21 isiku puhul pole seitsme (ühe kolmandiku) kohta piisavalt andmeid, on võrdlusmomendil arusaamise mõistes mugavam need kaks üksteisest lahutada.

Kuigi nimeliselt oli tegemist ENSV Töötajate Internatsionaalse Liikumisega, oli see praktikas pigem “teenistujate liikumine”: juhatuses oli tööliste-teenistujate vahekord 20%–80%; koordineerimisnõukogu teadaolevast 21-st liikmetest seitsme andmed selles küsimuses puuduvad (31,8%), ent olemasolevatest kümme olid teenistujad (45,5%), neli töölist (18,2%) ning I Kongressil osalenud delegaatide seas oli 32% töölist, 65% teenistujaid ja 3% õpilasi-pensionäre.

Juhatus oli etniliselt mitmekesine: kolm neist olid venelased, üks ukrainlane, üks juut. Koordineerimisnõukogus olid esindatud nii venelased (10), ukrainlane (1), grusiin (1), eestlane (1) ning poolavenelane (1). Ülejäänud seitsme liikme kohta täpsemad andmed puuduvad.

Võrreldes 1. Kongressi 742 delegaadi statistikaga, on kõrgelt haritud inimeste arv proportsionaalselt suurem 5-liikmelises juhatuses (80%) kui Kongressil (56,5%). Kongressil oli suurem tööliste arv (32% Kongressil, 20% juhatuses). Kui arvestada venelaste silmapaistvat protsenti (76,4% Kongressis, 60% juhatuses), siis oli etniline jaotus enam-vähem sarnane.

Kolmas alateema, koordineerimisnõukogu, näitas sarnaseid suundumusi: ehkki umbes kolmandikul nõukogust puuduvad andmed, sarnanes ülejäänud nõukoguliikmete aluseks olev statistika kahe eelmisega: üle poole liikmetest olid kõrgelt haritud (pea 60%), neist 9,1% sõjaliselt. 9,1% omas kutseharidust.

Töötajate arv oli ka koordineerimisnõukogus väike – 18,2% – samas, kui teenistujad moodustasid kogutud nimedest 45,5%. 31,8% puhul puuduvad andmed endiselt. Etniline mitmekesisus oli märgatav ka koordineerimisnõukogus: 41% olid vene, 9,1% ukraina, 4,5% gruusia, 4,5% juudi ja

4,5% poola-vene rahvusest. 31,8% liikmete kohta endiselt andmed puuduvad. Suurim erinevus koordinatsiooninõukogu, juhatuse ja esimese kongressi vahel oleks Eestis sündinud nõukogu liikmete arv: 50% Koordinatsiooninõukogust oli sisserändajaid, kuid 18,2% sündis selle maa pinnasel. 31,8% nõukogu liikmetest pole endiselt andmeid. Juhatuses oli sisserännanute protsent 100, Kongressil tõenäoliselt vähemalt 98,5%.

Järeldus oleks, et liikumise liikmed olid suures osas kõrgelt haritud (juhatuses 80%, nõukogus vähemalt 50%). Tõelisi töölisklassi kuuluvaid isikuid oli nii nõukogus kui ka juhatuses vähe. Enamik selle liikumise juhte oli tõepoolest immigrandid, kuid volikogus oli vähemalt neli Eestis sündinud inimest.

Tabel nr 2: Interliikumise juhtkonna ja I Kongressi delegaatide sotsiaalse koosluse võrdlus

Sotsiaalset kooslust puudutavad aspektid	I Kongressi delegaadid	IL juhatuse	Koordinatsiooninõukogu
Sisserännanute protsent	Sisserännanud: vähemalt 98,5%	Sisserännanud: 100%	Sisserännanud: 50% Kohalikud: 18,2% Andmed puuduvad: 31,8%
Haridustase	Kõrgharitud: 56,5% Kesk/kesk-eri: 42% Mittetäielik keskharidus: 0,5%	Kõrgharitud: 80% Kesk-eri: 20%	Kõrgharitud: 50% Sõjaliselt haritud: 9,1% Kesk-eri: 9,1% Andmed puuduvad: 31,8%
Töölise-teenistujate vahekord	Töölisi: 32% Teenistujaid: 65% Õpilased-pensionärid: 3%	Töölised: 20% Teenistujad: 80%	Töölised: 18,2% Teenistujad: 45,5% Andmed puuduvad: 31,8%
Rahvus	Vene: 76,4% Ukraina: 10,4% Valgevene: 5,1% Juudi: 2,9% Eesti: 1,5%	Vene: 60% Ukraina: 20% Juudi: 20%	Vene: 41% Ukraina: 4,5% Gruusia: 4,5% Juudi: 4,5% Eesti: 4,5% Poola: 4,5% Andmed puuduvad: 31,8%

Interliikumise poolt toetatud ENSV Ülemnõukogu liikmete sotsiaalne kooslus

Kaasasin töö valimisse antud punktis ka Interliikumise poolt toetatud saadikud ENSV Ülemnõukogus. Tiit Made on öelnud, et pea kõik iseseisvuse vastu hääletanutest olid interrindlased. Seetõttu uurisin välja isikud, kes 30. märtsil 1990 Eesti omariiklust puudutava deklaratsiooni vastuvõtmise vastu hääletasid või taasiseseisvumispüüdluste vastaseid seisukohti väljendasid ning sõelusin arhiividokumentide¹⁴⁸ abil välja need, keda toetasid IL ja TKÜN. Välistasin sõjaväe poolt seatud kandidaadid.

Nimekiri sai järgmine: Nikolai Aksinin, Viktor Andrejev, Lembit Annus, Pavel Grigorjev, Aleksandr Gussev, Genik Israeljan, Viktor Jermolajev, Pavel Jermoškin, Juri Jevstignejev, Vladimir Kuznetsov, Vladimir Kuznetsov, Aleksandr Labassov, Vladimir Lebedev, Vitali Mensikov, Anatoli Novohatski, Pavel Panfilov, Sergei Petinov, Sergei Sovetnikov, Nikolai Zahharov, Nikolai Zolin ning Aleksei Zõbin.¹⁴⁹

Interliikumise juhtkonnaga olid sellest nimekirjast kindlalt seotud Pavel Panfilov ja Aleksei Zõbin. Interliikumise aktivisti hulka võib lugeda Genik Israeljani.¹⁵⁰ Muud nimekirjas välja toodud isikud olid seotud pigem Töökollektiivide Ühendnõukoguga.¹⁵¹

IL poolt toetatud Ülemnõukogu liikmete sotsiaalset tausta puudutavad andmed järgmised: 15 liiget (75%) olid sisserännanud, 5 (25%) aga Eestis sündinud. Tööliste õiguste kaitsjate puhul oli aga 90% (18 liikme) näol tegemist teenistujatega, 10% (2 liiget) olid töölistaustaga. Kõrgharidus oli 18 liikmel (90%), sõjaline kõrgharidus ühel (5%) ning keskharidus samuti ühel (5%). Rahvuskoosseisult oli IL poolt toetatud saadikutevalim üsna homogeenne: 17 venelast (85%), 2 ukrainlast (10%) ja 1 eestlane (5%). Täpsemad andmed lisa nr 2.

¹⁴⁸ RA, ERAF.1.44.131 “Eestist valitud NSVL rahvasaadikute ja Eesti Vabariigi Ülemnõukogu saadikute nimekirjad märkustega nende kuulumisest NLKP-sse, EKP-sse, Töökollektiivide Ühendnõukogusse, Töökollektiivide Liitu, Rahvarindesse ja Rohelisse Liikumisse, EV Ülemnõukogu fraktsioonide nimekirjad”.

¹⁴⁹ Kostabi, H. (2012) Dokumente, materjale ja meenutusi Eesti Vabariigi Ülemnõukogu tegevusest aastatel 1990-1992. Täiendatud väljaanne. *Ülemnõukogu poolt 1990-1992 vastu võetud tähtsamad seadusandlikud aktid koos väljavõtetega istungjärkude stenogrammidest*. Tartu: Digiraamat. Lk 66.

¹⁵⁰ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

¹⁵¹ Intervjuu Sergei Petinoviga. (18.05.2019).

Interliikumise poolt toetatud NSVL rahvasaadikute sotsiaalne kooslus

1988. aastal muudetud NSVL põhiseadusest tulenevalt katsetatud 1989. aasta kevadel vabade valimiste ja mitmekandidaadilise süsteemi tagajärjena said NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi 2500-pealise koosluse liikmeks Eestist 48 saadikut, 7 neist Interliikumise ja Töökollektiivide Ühendnõukogu poolt toetatud inividid. Nendeks olid: Jevgeni Kogan, Vladimir Jarovoi, Oleg Klušin, Nikolai Kutašov, Ivan Lõzo, Tadeuš Pupkevitš ja Mihhail Bronštein.

Avan järgnevalt lühidalt IL ja TKÜN poolt toetatud saadikute elulood. Jevgeni Kogani elulugu on käsitletud IL juhatuse sotsiaalse koosluse peatükis.

Vladimir Jarovoi

Kuna tegemist oli Interrinde ühe eestvedajaga, on raske uskuda, et tema elu puudutavaid detaile arhiivis ei leidunud. Siiski on väiksel määral toodud tema kohta välja andmeid ühel venekeelsel leheküljel, kus on kokku võetud NSVL 1989. aastal valitud Rahvasaadikute Kongressi saadikute lühielulood.

Jarovoi on sündinud 1941. aastal, rahvuselt ukrainlane. Mees oli mõistagi kõrgharitud: lõpetanud Leningradi Mehaanilise Instituudi ja NSVL Rahvamajanduse Akadeemia. Teadmata aastast oli ta ka NLKP liige.¹⁵² Kiemetsa sõnul käibis linnalegend, et Jarovoil on kindrali auaste, ent ta ise selles veendunud polnud. Jarovoi tuli ENSV-sse seoses Dvigateli juhtimise ülevõtmisega Leningradist 1986. aastal.¹⁵³

Nikolai Kutašov

1950. aasta detsembris sündinud Nikolai Anatoljevitiš Kutašov kasvas Murmanski oblastis üle polaarjoone piiri paiknevas Poljarnõi linnas üles piletikogujast üksikema Valentina (sünd. 1922) ja õe Nadeždaga (sünd. 1944). 1970. aastal võeti Kutašov Nõukogude armeesse, mille raames teenis aega Kaunases ja Pihkvas, olles saavutanud 1972. aastal teenistuses lahkudes vanemseersandi auastme.¹⁵⁴ Astus samal aastal sisse Leningradi P. Toljatti-nimelisse insenerimajandustehnikumi, mille lõpetas aastal 1977. Seejärel suunati ta Kohtla-Järvele, kus töötas

¹⁵² Последние депутаты последнего Верховного Совета СССР по алфавиту. *Яровой Владимир Иванович*. <http://supsov.narod.ru/HTML/D2269.HTML> (01.08.2019).

¹⁵³ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

¹⁵⁴ RA, ERAF.1133.72.83 “Дело по приему в КПСС: Куташов Николай Анатольевич.”. L 8-9.

nooremteadurina majandusanalüüsi alal. Seal töötas ta arhiividokumentide kohaselt vähemalt kuni 1981. aastani.¹⁵⁵ NLKP liikmeks sai Kutašov 1981. aastal.¹⁵⁶ NSVL Rahvasaadikute Kongressi liikmelisuse ajal oli jõudnud Lenini-nimelise põlevkivitootmisühingu peadirektori ametipostini.¹⁵⁷

Oleg Klušin

12. jaanuaril 1937 Leningradis sündinud Oleg Gennadevitš Klušin alustas elu teenistujate peres – isa Gennadi Ivanovitš oli ametilt tekstiiliinsener. Lapsepõlv möödus paralleelselt sõjaga, Oleg ja ta kaimud veetsid selle aja evakuatsioonis.¹⁵⁸ Elukutsevalikus võttis Klušin eeskju oma isalt: perioodil 1955-1960 õppis ta Leningradi Tekstiiliinstituudis, peale mida suunati ta koheselt tööle Narva Kreenholmi manufaktuuri. Sinna jäi ta kuni NSVL Rahvasaadikute Kongressi kandideerimiseni, ehitades samm-sammu haaval üles enda karjääri. Aastaks 1975 oli ta Kreenholmi Manufaktuuri peainsener, ning NSVL Rahvasaadikuna täitis ta juba Kreenholmi Manufaktuuri puuvillakombinaadi peadirektori ülesandeid.¹⁵⁹ NLKP liikmeks sai Klušin 1963. aastal.¹⁶⁰

Ivan Lõzo

Veteranide ja invaliidide komisjonis töötanud Ivan Stepanovitš Lõzo sündis 1938. aasta septembris Valgevene linnas Surazis kolhoosnike peresse. 1956. aastal lõpetas Lõzo Mogiljovi Erikutsehariduskooli N14, tulevikus, 1983. aastal, omandas tarkusi juurde parteikoolis.¹⁶¹

Lõzo omas kahte töökuulsuse ordenit – II ja III klassi oma. Elatist teenis Lõzo terve elu treialina, seda nii Primorski krais puusepana teenides kui alates 1957. aastast Tallinnas tehases nr 7. 1958. aastal vahetas Lõzo tööandjat, liitudes tehase Dvigatel töökollektiiviga. Sama aasta novembris tuli aga minna teenima nõukogude armeesse, kus veetis kolm aastat Balti sõjaväeringkonnas. Peale

¹⁵⁵ RA, ERAF.1133.72.83 “Дело по приему в КПСС: Куташов Николай Анатольевич.”. L 8-9.

¹⁵⁶ *Ibidem*. L 3 (pöördel).

¹⁵⁷ RA, ERAF.1.44.131, “Eestist valitus NSVL rahvasaadikute ja Eesti Vabariigi Ülemnõukogu saadikute nimekirjad märkustega nende kuulumisest NLKP-sse, Töökollektiivide Ühendnõukogusse, Töökollektiivide Liitu, Rahvarindesse ja Rohelisse Liikumisse, EV Ülemnõukogu fraktsioonide nimekirjad.”. L 12.

¹⁵⁸ RA, ERAF.1.6.11327, “Личное дело. KLUŠIN, Oleg Gennadi p.”. L 6.

¹⁵⁹ RA, ERAF.1.44.131, “Eestist valitus NSVL rahvasaadikute ja Eesti Vabariigi Ülemnõukogu saadikute nimekirjad märkustega nende kuulumisest NLKP-sse, Töökollektiivide Ühendnõukogusse, Töökollektiivide Liitu, Rahvarindesse ja Rohelisse Liikumisse, EV Ülemnõukogu fraktsioonide nimekirjad.”. L 11.

¹⁶⁰ RA, ERAF.1.6.11327, “Личное дело. KLUŠIN, Oleg Gennadi p.”. L 6-7.

¹⁶¹ RA, ERAF.6133.8.12, “Дело по приему в члены КПСС. Лызо Иван Степанович”. L 2.

kohustusliku teenistuse läbimist asus Lõzo aga taas treiali ametikohale Dvigatelis, kus töötas ka aastal 1983, mil sai ühtlasi ka NLKP liikmeks.¹⁶²

Tadeuš Pupkevitš

1937. aastal Valgevenes Korolevtsõ külas tööliste perre sündinud Tadeuš Karlovitš Pupkevitš omandas 1953. aastaks seitsmenda klassi hariduse, peale mida suundus kolmeks aastaks tööle. Seejärel teenis Pupkevitš 1956–1958 Nõukogude Armees.¹⁶³ Sõjaväeteenistus tõi ta ka ENSV pinnale, kuhu otsustas pikemaks jääda, alustades tööd Kohtla-Järvel asunud “Estonspanets-is”.¹⁶⁴

Aastal 1960–1961 otsustas Pupkevitš õnne proovida Murmanski oblastis, ent tuli tagasi Kohtla-Järvele, kus asus 1963. aastal õppima kohalikku tehnikumi. Kahe aasta möödudes oli ta omandanud keskhariduse ning töötas edasi masinistina Kohtla-Järvel karjääris number 1.¹⁶⁵ NSVL Rahvasaadikute Kongressi kuulumise ajal oli Pupkevitš täiskohaga saadik. Pupkevitš oli abielus Svetlana Aleksejevna (sünd. 1941) ning neil oli ka tütar Marina (sünd. 1967).¹⁶⁶

Mihhail Bronštein

Rahvasaadikute kongressi majandusreformi küsimuste komisjonis töötanud Mihhail Lazarevitš Bronštein sündis 1923. aasta 23. jaanuaril Leningradi juudi rahvusest töölis perekonda.¹⁶⁷ 1943–1946 teenis aega ohvitserina Nõukogude armees, ajavahemikus 1946.–1949. õppis Leningradi Riiklikus Ülikoolis majandusõppejõuks, peale mida asus tööle Tartu Ülikooli. Rääkis lisaks vene keelele nii saksa kui ka eesti keelt. Tartus tõusis 1959. aastal dotsendiks, alates 1966. aastast kandis juba professori auastet.¹⁶⁸ Omas tervet rodu ordeneid¹⁶⁹ ning majanduses oli Bronšteinil teaduslik kraad, ta oli kirjutanud üle 200 teadusliku töö ja 13 monograafia. Kommunistliku partei liikmeks sai Bronštein 1951. aasta aprillis.¹⁷⁰

¹⁶² RA, ERAF.6133.8.12, “Дело по приему в члены КПСС. Лызо Иван Степанович”. L 2-3.

¹⁶³ RA, ERAF.1133.54.130, “ДЕЛО по приему в члены КПСС Пуикевич ТADEУШ Карлович”. L 7.

¹⁶⁴ *Ibidem*. L 2 (pöördel).

¹⁶⁵ RA, ERAF.1133.54.130, “ДЕЛО по приему в члены КПСС Пуикевич ТADEУШ Карлович”. L 2 (pöördel).

¹⁶⁶ RA, ERAF.1133.54.130, “ДЕЛО по приему в члены КПСС Пуикевич ТADEУШ Карлович”. L 7.

¹⁶⁷ RA, EAA.T-2001.2k.1, “Тоимик nr 3-5, Bronštein, Mihhail”. L 3.

¹⁶⁸ *Ibidem*. L 3 (pöördel).

¹⁶⁹ *Ibidem*. L 4 (pöördel).

¹⁷⁰ *Ibidem*. L 3.

Mihhail Bronštein on abielus, 1954. aastal sündis talle poeg Aleksandr ning 4 aastat hiljem tütar Jelena (sünd. 1958). Bronštein elas Tartus Uuel tänaval.¹⁷¹ Alates 1967 sai ta Eesti Põllumajanduse Juhtimise Kõrgema Kooli 0,25 koormusega õppejõuks, teenides 150 rubla palka.¹⁷²

Kokkuvõtte saadikute sotsiaalsest kooslusest

Seitsmest saadikust mitte ükski polnud sündinud ega üles kasvanud Eestis. Neist viis (Jarovoi, Kogan, Klušin, Kutašov ja Bronštein) rändasid ENSV-sse sisse Vene NFSV aladelt, kaks viimast (Lõzo ja Pupkevitš) olid sündinud aga Valgevene NSV-s. Rahvusliku jaotuse poolest oli käsitletud saadikuterühm mitmekesine: üks ukrainlane (Jarovoi), üks juut (Bronštein), kaks valgevenelast (Lõzo ja Pupkevitš) ja kolm venelast (Kogan, Klušin, Kutašov). Viis saadikut seitsmest (Kogan, Jarovoi, Kutasov, Klušin, Bronštein) olid kõrgharitud, kaks (Lõzo ja Pupkevitš) kesk-eri haridusega. Kõik saadikud kuulusid NLKP-sse: Klušin alates 1963, Kutašov alates 1981, Lõzo alates 1983, Pupkevitš alates 1969 ning Bronštein alates 1951. Kogani ja Jarovoi liikmeks astumise aastad pole teada.

¹⁷¹ RA, EAA.T-2001.2k.1, “*Toimik nr 3-5, Bronštein, Mihhail*”. L 4 (pöördel).

¹⁷² *Ibidem*. L 6.

Järeldused

Interliikumise ametliku juhtkonna defineerimine kujunes keerukamaks kui oodatud: lisaks sellele, et organisatsiooni polnud ametlikult registreeritud, puuduvad selle tegevuse kohta ka igasugused dokumendid. Informatsiooni juhtliikmete kohta on võimalik aga leida Interliikumise väljaannetest, töö uuriv osa põhinebki valdavalt perioodikal. Lisaks on abiks olnud ka IL juhatuse liikme Viktor Kiemetsa mälestused. Kokku kogunes koordineerimisnõukogu nimistusse 21 isikut. IL juhtkonna põhjal tehtud üldistused näitavad, et tegemist oli pigem teenistujate kui töolistega; organisatsiooni liikmed olid suuremalt jaolt kõrgharitud (juhatuses 80%, nõukogus vähemalt 50%). Tõelisi tööklassi kuuluvaid isikuid oli nii nõukogus kui ka juhatuses vähe. Enamik selle liikumise juhte oli tõepoolest immigrandid, kuid volikogus oli vähemalt neli Eestis sündinud inimest.

Manamaks silme ette paremat pilti interrindlastest, sai töö valimisse kaasatud ka Interliikumise poolt toetatud saadikud nii ENSV Ülemnõukogus kui ka NSVL Rahvasaadikute Kongressil. Saadikute sorteerimine toimus arhiivi- ja internetiallikate abil ning töö jaoks sobitusid 20 ENSV ÜN saadikut ja 7 Rahvasaadikute Kongressi saadikut. Kolmveerand ÜN saadikutest olid sisserännanud, veerand Eesti pinnal sündinud; 90% ulatuses oli tegemist teenistujatega, 10% töolistega. Kõrgelt haritud oli Ülemnõukogus 95%, keskharitud oli 5%. Rahvusliku koosseisu poole pealt samuti tugevalt venelaste poole kaldus, ent leidis ka eestlasi ja ukrainlasi. Rahvasaadikud olid see-eest kõik aga sisserännanud; seitsme saadiku seas olid esindatud 4 erinevat rahvust ning viis olid neist kõrgharitud, kaks kesk-eri.

Siin saab teha järelduse, et Interliikumise ja Interrinde liidrid olid suuremal määral kõrgelt haritud mehed, kelle rahvuslik koosseis oli üsnagi kirju. Immigrantide või nende järeltulijate valdav määr on samuti selge, lisaks on näha, et tegemist oli peamiselt teenistujatega, töölisi oli juhtivliikmete ridades vähe. Antud uurimuse peamiseks väärtuseks on aga Interliikumise juhtkonna identifitseerimise püüdlus, mis on antud oludes üsnagi keeruline ülesanne. Kuna liikumisest ja Interrindest on Eesti ajalookirjanduses kirjutatud vähe, oleks hea laiendada uurimust edasi Interliikumise aktiivliikmetele või üleüldiselt Interrindele – Töökollektiivide Ühendnõukogu tegemistest on alles jäänud natuke rohkem jälgi ning siiani elavaid liikmeid on rohkem. Suuresti tuleks panustada just endiste liikmete intervjuerimisele (näiteks Vladimir Lebedev või Sergei Petinov), kuna kõnealune põlvkond on vananemas ning peagi seda võimalust asjaolude selgitamiseks lihtsalt pole.

Kokkuvõte

Antud uurimus keskendus Interliikumise juhtliikmete identifitseerimisele ning Interliikumisega seotud ENSV poliitikute sotsiaalsele taustale, tuginedes peamiselt omaaegsele ajakirjandusele, Rahvusrhhiivis leiduvatele säilikutele ning Interliikumise juhatuse liikme Viktor Kiemetsaga, Töökollektiivide Ühendnõukogu liikme ja Ülemnõukogu saadiku Sergei Petinoviga ning Eesti Roheliste liikumise juhi Tiit Madega läbi viidud intervjuule.

Esimeses, sissejuhatavas osas käsitlesin Interliikumise teket ümbritsenud poliitilist olustikku, aitamaks mõista töö uurivas osas püstitatud küsimuste tausta.

Teises, uurivas osas keskendusin järgnevatele teemadele: esiteks käsitlen, milline oli Interliikumise I Kongressi sotsiaalne koosseis, teiseks uurin Interliikumise juhatuse sotsiaalset kooslust, kolmandaks IL koordinatsiooninõukogu liikmete sotsiaalset kompositsiooni ning neljandaks võrdlen analüüsitud andmeid. Saamaks Interliikumise ja Interrindega seotud poliitikute tausta suhtes paremat ettekujutust ning ka mõningast võrdlusmaterjali, uurin ka Interliikumisega seotud ENSV Ülemnõukogu liikmete ja IL poolt toetatud NSVL Rahvasaadikute Kongressi Eesti NSV-st valitud saadikute sotsiaalset tausta.

Kuna Interliikumise tegevusest pole alles originaalseid dokumente ei liikmesnimekirjade, protokollide või ükstapuha, milliste muude materjalide näol, oli kõikidest liikumisega seotud aktivistidest statistilist ülevaadet teha üsnagi keeruline. Seetõttu keskendus töö teadaoleva koosseisuga juhatuse sotsiaalse koosluse kajastamisele ja n-ö aktiivgrupi identifitseerimisele Interliikumise asutamiskoosolekul paika pandud 26-pealise koordinatsiooninõukogu liikmete näol, kasutades Interliikumise poolt alates 1989. aasta jaanuarist välja antud ajalehti *IL Teataja*, *Интердвижение Эстонии* ja *Вестник ИД*, kus koordinatsiooninõukogu liikmeid toodi artiklite autoritena välja.

Koordinatsiooninõukogu liikmete nimestikku kogunes 21 isikut, nende sotsiaalse tausta uurimiseks kasutasin nii arhiividokumente kui ka Viktor Kiemetsa mälestusi. Tervelt kolmandiku koordinatsiooninõukogu näol andmed puudusid, kuna ei õnnestunud isikuid kas piisavalt täpselt fikseerida või ei leidunud nende kohta lihtsalt kättesaadavat infot.

Töö tulemusena selgus, et kuigi liikumise nimeks oli ENSV *Tööliste* Internatsionaalne Liikumine, moodustasid juhtivad figuurid enamuses kõrgharitud teenistujate grupi. Tegemist oli valdavalt

sisserännanutege, kuigi IL Koordinaatsiooninõukogus leidis ka ENSV-s sündinud inimesi. Teine töö tulemus, aktiivgrupi identifitseerimine suurimal võimalikul määral, on leitav lisas nr 1.

Interliikumisega seotud teemasid, mida edasi uurida, koorus välja mitmeid – näiteks laiendada teemat IL või koguni Interrinde aktivistide, mitte ainult juhatuse peale. Kõige huvitavamaks uurimissuunaks oleks aga võtta Interliikumise pärimislugu – nagu Savisaar ja teisedki on täheldanud, paistsid omal ajal silma organisatsiooni kõrgemalt juhtivad niidid. Kuna Interliikumine ja -rinne on Eesti lähiajalookirjutuses üsnagi vähesel määral kajastatud, leidub ses vallas tegelikkuses palju tühjasid laike, mida ajaloouurijatel tuleb tulevikus täitma hakata.

Summary

Social Composition of the Leaders of the International Movement of Workers in the Estonian Socialist Soviet Republic

The main focus of given thesis is on an intriguing, yet somewhat poorly reflected topic in the literature of modern Estonian history: the Intermovement (International Movement of the Workers of Estonia).

During the developments of re-gaining Estonian independence between the years 1988–1991 arose parallel with national movements a political opposition, consisting mainly of immigrants which had found their home in Estonia during the Sovietization process performed by the Soviet Union since the end of the Second World War. When the population of Estonia was by the end of the World War almost ethnically homogenous, it had changed after nearly 45 years of constant Russification towards to the proportion of 60–40, where 60% of the population was ethnically Estonian and 40% were immigrants or their descendants from different parts of the Soviet Union.

Since the Intermovement's main "target group" were the working-class immigrants in Soviet Estonia, it should be quite clear that most of the movement leaders and supporters had to be immigrants as well. However, the larger background of the leaders of Intermovement has not been thoroughly researched to confirm the situation: if and when did the leaders immigrate, what was their educational level, were they members of the Communist Party of the Soviet Union etc.

The aim of this thesis is to set Estonian modern history in details – to find data to back widely known and written opinions about the social composition of the Intermovement. For this purpose, I have divided my thesis into two parts: the first is to understand the background of the Intermovement of Estonia by briefly analyzing the political situation back in the 1980s, and discussing how, and why the Intermovement came to happen.

In the second part I discuss four different topics, using material from the archives, official newspaper of the Intermovement and the memoirs of the member of the board, Viktor Kiemets. The first topic would be the social composition of the First Congress of Intermovement held in March, 1989; the second would be the social composition of the board of Intermovement, the third would be the social composition of the Coordination Council of the Intermovement and the fourth would be the social composition of the Representatives of the Congress of People's Deputies of

the Soviet Union and the fifth would be the social composition of the deputies of the Congress of People's Deputies of the Soviet Union.

The outcome of this research gives an overview of the social composition of the leadership – by name a *workers' movement*, by practice more like a *white-collar* movement.

Each one of the 5-member board had immigrated to Estonian Soviet Republic in their lifetime. 4 members out of five were highly educated, one of them had acquired vocational education. The ratio of laborers to white collar workers was 20%–80%, one of the members being laborers. The small board of the Intermovement was ethnically diverse: three of them were Russians, one of them a Ukrainian, one of them a Jew.

Compared to the statistics of the 742 delegates of the First Congress of the Intermovement of Estonia, the amount of people with higher education is proportionally bigger in the 5-member board rather than in the Congress (the amount of higher education was 56.5%, secondary/vocational education 42% and incomplete education 0.5%). The amount of laborers was bigger in the Congress (32% laborers, 65% white collar workers, students-pensioners 3%). The ethnic division was roughly similar, when considering the outstanding percent of Russians (76.4% in the Congress, 60% in the board).

The third subtopic, The Coordination Council, showed similar tendencies: although about a third of the Council doesn't have any data, the statistics based on the rest of the Council had resemblances with previous two institutions: half of the members were highly educated, 9.1% of them militarily educated and 9.1% vocationally educated.

The amount of laborers was small in the Coordination Council as well: 18.2%, whereas white collar workers made up 45.5% of the gathered names. 31.8% – no data. The ethnical diversion was noticeable in the Coordination Council as well: 41% of were Russian, 9.1% Ukrainian, 4.5% Georgian, 4.5% Jewish and 4.5% Polish. On 31.8% of the members there is no data.

The biggest difference between the Coordination Council, the board and the First Congress would be the amount of members in the Council who had been born in Estonia: 50% were immigrants, but 18.2% were born on the soil of this land. For 31.8% of the members of the Council there is no data.

The conclusion would be that the members of the movement were in the larger part higher education (80% in the board, at least 50% in the Council). The amount of true laborers was small both in the Council and in the board. Most of the leaders of this movement were indeed immigrants, however, in the council there were at least four people who had been born in Estonia.

Kasutatud allikate ja kirjanduse nimekiri

Intervjuud:

Viktor Kiemets (sünd. 1935), 16.05.2019.

Tiit Made (sünd. 1940), 10.04.2019.

Sergei Petinov (sünd. 1954), 18.05.2019.

Arhiivimaterjalid:

Rahvusarhiiv

ERAF.9599.1.91, “Eestimaa Rahvarinne. Toimik. ENSV Internatsionaalse Liikumise, Töökollektiivide Ühendnõukogu ja Vabariikliku Streigikomitee tegevust puudutavad materjalid.”

ERAF.136SM.1.50346, “Коган Евгений Владимирович”.

ERAF.136SM.1.4690, “Hervy, Aby Volfi p. 1910; Hervy, Stella Louise Loviisa t.1910; Kiemets, Ilaana Davidi t.1937; Kiemets, Viktor Jakovi p.1935; Pasternak, Ester Volfi t.1909”.

ERAF.246.99.93, “Лысенко Михаил Иванович”.

ERA.R-3.12.1669, “Kõide nr 35: Palu, Peeter Karli p., Panfilov, Pavel Nikolai p., Pankratov, Valentin Matvei p., Paulman, Valeri Feodori p., Peebo, Aado Adolfi p.”.

ERAF.136SM.1.26637, “Рудяк Юри Яковлевич. Рудяк Нелли Фридриховна”.

ERAF.1.44.131, “Eestist valitud NSVL rahvasaadikute ja Eesti Vabariigi Ülemnõukogu saadikute nimekirjad märkustega nende kuulumisest NLKP-sse, EKP-sse, Töökollektiivide Ühendnõukogusse, Töökollektiivide Liitu, Rahvarindesse ja Rohelisse Liikumisse, EV Ülemnõukogu fraktsioonide nimekirjad”.

ERAF.1133.72.83, “Дело по приему в КПСС: Куташов Николай Анатольевич.”.

ERAF.1.44.131, “Eestist valitud NSVL rahvasaadikute ja Eesti Vabariigi Ülemnõukogu saadikute nimekirjad märkustega nende kuulumisest NLKP-sse, Töökollektiivide Ühendnõukogusse, Töökollektiivide Liitu, Rahvarindesse ja Rohelisse Liikumisse, EV Ülemnõukogu fraktsioonide nimekirjad.”.

ERAF.1.6.11327, “Личное дело. KLUŠIN, Oleg Gennadi p.”.

ERAF.6133.8.12, “Дело по приему в члены КПСС. Лызо Иван Степанович”.

ERAF.1133.54.130, “ДЕЛО по приему в члены КПСС Пуикевич Тадеуш Карлович”.
ЕАА.Т-2001.2к.1, “Тоимик nr 3-5, Bronštein, Mihhail”.
ERAF.672.119.131, “Дело по приему в члены КПСС. Морозов Олег Юрьевич”.
ERAF.246.87.136, “Дело по приему в члены КПСС. Семенов Владимир Иванович”.
ERAF.8561.35.150, “ДЕЛО по приему в члены КПСС. Кикнадзе Константин Медикович”.
ERA.R-1038.11.380, “Raadiojaam “Nadežda” materjalid kriminaalasjast”
ERAF.9598.1.1493, Личное дело МАЙОР Коновалов Игор Борисович
ERAF.8562.29.32, “Дело по приему в члены КПСС. Лабасов Александр Владимирович”
ERAF.31.118.52, “Отдел комсомольских организаций. Павел Панфилов Николаевич”.
ERAF.5.106.28, “Личное дело Петинев Сергей Григорьевич”.

Ajalehed:

IL Teataja: 1989–1990

Интердвижение Эстонии: 1989–1990

Вестник ИД: 1989–1990

Artiklid:

Noorte Hääl:

Eestima Rahvarinde Ajutise Algatuskeskuse Programmitoimkond. (19.08.1988) *Eestimaa Rahvarinde üldprogramm (projekt).*

Eylandt, I. (20.07.1989) *Üks rinne rohkem.*

Paide, O. (16.08.1989) *Streikijad olid meeldivad inimesed.*

Õpetajate Leht:

Roots, H. (15.07.1989) Impulss.

Pärnu Postimees:

Vilgats, K. (22.06.2018) *30 aasta eest: Pärnu Kommunistist Pärnu Postimeheks.*

Pärnu Kommunist:

Dombrovski, V. (27.05.1988) Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteele. Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi töötajaile.

Kasutatud kirjandus:

Alatalu, T. (1993) *The Monthly Survey of Baltic and Post-Soviet Politics.* Tallinn: Panor-Press Sakala Center.

Blasko, A. Janušauskiene, D. (2008) *Political Transformation and Changing Identities in Central and Eastern Europe.* Washington, D.C.: Council for Research in Values and Philosophy.

Brudny, Y.M. (1998) *Reinventing Russia. Russian Nationalism and the Soviet State 1953-1991.* Printed in the United States of America: Harvard University Press.

Eesti Riiklik Statistikaamet (1990) *Eesti arvudes 1989. aastal. Lühike statistika kogumik.* Tallinn: Eesti Riikliku Statistikaameti Peaarvutuskeskuse rotaprint.

Gerndorf, K. (2018) *Eestimaa Rahvarinne 30. Artiklite kogumik.* Tallinn: Rahvarinde Muuseum.

Graf, M. (2012) *Impeeriumi lõpp ja Eesti taasiseseisvumine 1988-1991.* Tallinn: Argo.

Hion, E. (1990) *Kes on kes Eesti poliitikas.* Tallinn: Olion.

Karu, Ü. (1992) *Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992.* Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus

Kostabi, H. (2012) *Dokumente, materjale ja meenutusi Eesti Vabariigi Ülemnõukogu tegevusest aastatel 1990-1992. Täiendatud väljaanne.* Tartu: Digiraamat.

Kuzio, T. (2000) *Ukraine: Perestroika to Independence.* Second Edition. London: MacMillan Press LTD.

Laar, M. Ott, U. Endre, S. (2000) *Teine Eesti.* Tampere: Tammer-Paino Oy.

Linnas, R. (2018). *Eesti Töökollektiivide Liidu lugu.* Tallinn: Raivo Linnas.

- Made, T.** (2006) *Ükskord niikuinii*. Tallinn: Argo.
- McEachen, D.J.** (2000) *US Intelligence and the Polish Crisis 1980-1981*. Washington DC: Center for the Study of Intelligence.
- Pabriks, A. Purs, A.** (2001) *Latvia. The Challenges of Change*. Oxon: Routledge.
- Plakans, A. Purs, A.** (2017) *Historical Dictionary of Latvia. Third Edition*. London: Rowman & Littlefield.
- Liivik, O.** (2018) Glasnost Policy Reaching Estonia: Fear and Hope in the Protest Letters of Estonian Residents during the Campaign against the Phosphorite Mines in 1987. Piirimäe, K. Mertelsmann, O. (toim) *The Baltic States and the End of the Cold War*. Berlin: Peter Lang.
- Savisaar, E.** (2004) *Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990-1992*. Tartu: Kleio.
- Sužiedelis, S.** (2011) *Historical Dictionary of Lithuania. Second Edition*. Plymouth: Scarecrow Press.
- Tannberg, T.** (2007) *Hirvepargi kõnekoosolek ja Eesti vabanemine. Hirvepark 1987. 20 aastat kodanikualgatuses, mis muutis meie ajalugu*. Tallinn: MTÜ Kultuuriselts Hirvepark.
- Van Horne, W. A.** (1997) *Global Convulsions: Race, Ethnicity, and Nationalism at the end of the Twentieth century*. New York: State University of New York Press.

Lõputööd:

- Loit, U.** (1992) Eesti NSV Töötajate Internatsionalistliku Liikumise ja Töökollektiivide Ühendnõukogude massikommunikatsioonivahendid. (Diplomitöö juhendaja Peeter Vihalemm). Tartu Ülikool, Žurnalistika osakond.
- Kalk, K.** (2016) Poliitilise maastiku taasteke ja riikluse kujunemine 1988 – 1991 Rahva Hääle põhjal. (Bakalaureusetöö juhendaja dots. Olaf Mertelsmann). Tartu Ülikool, Ajaloo ja arheoloogia instituut.
- Rüütli, L.** (2015) 1993. aasta Narva autonoomia referendumi läbiviimine ja –kukkumine. (Bakalaureusetöö juhendaja PhD Karsten Brüggemann) Tallinna Ülikool, Ajaloo instituut.
- Tammur, A.** (2006) Sisserännanute põlvkonnad Eesti tööjõuturul 2000. aastal. (Magistritöö juhendajad PhD Tiit Tammaru ja PhD Hill Kulu). Lk 17.

Internetiallikad:

Andrejeva, N. (13.03.1988) Не могу поступаться принципами. *Советская Россия*.

<http://www.sovross.ru/articles/1272/22186> (01.08.2019).

Lepp, T. (režissöör) ERR Videoarhiiv. *Eestlased Kremliis*. [dokumentaalfilm] Eesti Kultuurifilm OÜ. <https://arhiiv.err.ee/vaata/eestlased-kremlis>. (01.08.2019).

Negura, P. (2016) *SSOAR: The Republic of Moldova's Transition Between a Failed Communism and an Un-Commenced Capitalism?*

https://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/51831/ssoar-sp-rpsr-2016-4-negura-The_Republic_of_Moldovas_transition.pdf?sequence=1 (01.08.2019).

Pöldre, M. (režissöör) ERR Videoarhiiv. *Kas oskame hoida ühte... :1*. [reportaaž] Eesti Telefilm. <https://arhiiv.err.ee/vaata/kas-oskame-hoida-uhte-1> (01.08.2019).

Soonvald, U. (2007) Õhtuleht: Riigikogu õigustab Lebedevi kutsumist Maapäeva-people.

<https://www.oh tuleht.ee/257123/riigikogu-oigustab-lebedevi-kutsumist-maapaeva-people> (01.08.2019).

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu stenogramm XII koosseis, 49. istungjärk, 2. istung. Вторник, 17.

Сентябрь 1991, kell 10:00. stenogrammid.riigikogu.ee/en/199105161000?aspdf=1 (01.08.2019).

Kohalike omavalituste volikogude valimine 1999. Kandidaat nr 1092 – Lembit Annus.

<http://www.vvk.ee/varasemad/k99/kandidaadid/2273.html> (01.08.2019).

Riigikogu valimine 2003. Kandidaat nr. 689 – Aleksei Zöbin.

<http://www.vvk.ee/varasemad/r03/kandidaadid/1432.html> (01.08.2019).

Vikipeedia, vaba entsüklopeedia:

Anatoli Novohatski, https://et.wikipedia.org/wiki/Anatoli_Novohatski (01.08.2019).

Vikipeedia, vaba entsüklopeedia: Nikolai Zolin. https://et.wikipedia.org/wiki/Nikolai_Zolin (01.08.2019).

Последние депутаты последнего Верховного Совета СССР по алфавиту. *Яровой Владимир Иванович*, <http://supsov.narod.ru/HTML/D2269.HTML> (01.08.2019).

Lisa nr 1.

Tabel nr. 3: Interliikumise koordineerimisnõukogu liikmed ja nende lühi-CV'd

1. Anatoli Jumalov	Andmed puuduvad.
2. Viktor Kiemets ¹⁷³	Sünniaeg: 23. märts 1935 Sünnikoht: Leningrad Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: liige Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Tallinna Polütehniline Instituut Eriala: kaevandusinsener Eestisse immigrerumise aasta: 1946 Eestisse immigrerumise põhjus: kolis koos perega isa kodumaale ümberasustamise tõttu
3. Konstantin Medikovitš Kiknadze ¹⁷⁴	Sünnikuupäev: 1957 jaanuar Sünnikoht: Tallinn Rahvus: grusiin Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: liige aastast 1982 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Odessa Kõrgem Mereinseneride Instituut, lõpetanud 1979 Eriala: инженер по эксплуатации водного транспорта Elukoht: Vase tänav
4. Jevgeni Kogan ¹⁷⁵	Sünniaeg: 1. jaanuar 1957 Sünnikoht: Vladivostok Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: liige Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Kaug-Ida Polütehniline Instituut, Tallinna Polütehniline Instituut Eriala: laevaremondiinsener Eestisse immigrerumise aasta: 1974 Eestisse immigrerumise põhjus: viidud üle seoses õppetööga
5. Igor Konovalov ¹⁷⁶	Sünnikuupäev: september 1935 Sünnikoht: Losino-Petrovskii, Moskva oblast Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: 1954 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: sõjaline Õppeasutus: 1957, Molotovski Sõjaline Lennukitehnika Kool Eriala: insener-polkovnik Eestisse immigrerumine: 1957

¹⁷³ RA, ERAF.136SM.1.4690, "Hervy, Aby Volfi p. 1910; Hervy, Stella Louise Loviisa t.1910; Kiemets, Ilana Davidi t.1937; Kiemets, Viktor Jakovi p.1935; Pasternak, Ester Volfi t.1909". L 54.

¹⁷⁴ RA, ERAF.8561.35.150 "ДЕЛО по приему в члены КПСС. Кикнадзе Константин Медикович". L 2–3, 7.

¹⁷⁵ RA, ERAF.136SM.1.50346, "Коган Евгений Владимирович". L 1 (rõrdel).

¹⁷⁶ RA, ERAF.9598.1.1493, "Личное дело МАЙОР Коновалов Игорь Борисович". L 7–9.

	Elukoht: Tartu
6. Vitali Koroljov	Andmed puuduvad.
7. A. V. Kopõtin	Andmed puuduvad.
8. Mihhail Lõssenko ¹⁷⁷	Sünniaeg: 21. november 1955 Sünnikoht: Ambasar, Tselinogradskaja oblast, Kasahstani NSV Rahvus: ukraina Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: liige Sotsiaalne päritolu: tööline Haridus: kesk-eri Õppeasutus: Tallinna Miilitsakool Eriala: julgeolekuteenistuja Eestisse immigrerumise aasta: 1978 Eestisse immigrerumise põhjus: töö ja õpe
9. Oleg Jurjevitš Morozov ¹⁷⁸	Sünnikuupäev: 1954 detsember Sünnikoht: Tallinn Rahvus: vene Emakeel: vene keel Kompartei liikmelisus: aastast 1981 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Tallinna Pedagoogiline Instituut, lõpetatud 1975 Eriala: vene keele õpetaja.
10. Sergei D. Mirošnitšenko ¹⁷⁹	Amet: õpetaja Tallinna 6. keskkoolis
11. A. D. Orlov ¹⁸⁰	Elukoht: Paide
12. Pavel Panfilov ¹⁸¹	Sünniaeg: 1. jaanuar 1945 Sünnikoht: Dubijak, Šaturski rajoon, Moskva oblast, Vene NSV Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: 1970 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Kalinini Polütehniline Instituut (1968), NLKP KK Ühiskonnateaduste Akadeemia (1979) Eriala: insener-tehnoloog Eestisse immigrerumise aasta: 1968 Eestisse immigrerumise põhjus: suunatud peale lõpetamist tööle Kohtla-Järvele
13. Aleksandr Pantšul	Andmed puuduvad.
14. Juri Popov	Andmed puuduvad
15. Juri Rudjak ¹⁸²	Sünniaeg: 3. oktoober 1935 Sünnikoht: Vladivostok Rahvus: juut Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: liige Sotsiaalne päritolu: tööline

¹⁷⁷ RA, ERAF.246.99.93, “Лысенко Михаил Иванович”. L 2.

¹⁷⁸ ERAF.672.119.131 “Дело по приему в члены КПСС. Морозов Олег Юрьевич” L 2–7.

¹⁷⁹ Roots, H. (15.07.1989) Impulss. *Õpetajate Leht*. Lk 2.

¹⁸⁰ Lippus, R. (helirežissöör) ERR Audioarhiiv. *Eesti NSV Töötajate Internatsionaalse Liikumine I Kongress*. [fonogramm] <https://arhiiv.err.ee/vaata/eesti-nsv-tootajate-internatsionaalse-liikumise-i-kongress-eesti-nsv-tootajate-internatsionaalse-liikumise-i-kongress-01/same-series> (20.05.2019).

¹⁸¹ RA, ERAF.31.118.52, ELKNÜ, “Отдел комсомольских организаций. Павел Панфилов Николаевич”. L 4.

¹⁸² RA, ERAF.136SM.1.26637. “Рудяк Юри Яковлевич. Рудяк Нелли Фридриховна”. L 3.

	Haridus: kõrgem Õppeasutus: EPA Eriala: insener-mehaanik Eestisse immigrerumise aasta: 1945 Eestisse immigrerumise põhjus: sõjaväelasest isa perekond suunati elama Eestisse
16. Arnold Augusti poeg Sai ¹⁸³	Sünniaeg: 1936 Sünnikoht: väljaspool Eestit Rahvus: eestlane Emakeel: eesti Kompartei liige: 1959 Haridus: kõrgem Elukoht: Tartu Töökoht: Tartu Kontrollaparatuurtehas
17. Vladimir Ivanovitš Semjonov ¹⁸⁴	Sünnikuupäev: 1953 august Sünnikoht: Tallinn Rahvus: vene Emakeel: vene keel Kompartei liikmelisus: pole teada Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Tallinna Polütehniline Instituut, lõpetatud 1975 Eriala: insener-mehaanik Elukoht: Kopli
18. V. V. Smolin ¹⁸⁵	Rahvus: vene Suri: 1993 Haridus: arvatavasti kõrgem humanitaarteaduste haridus Amet: tööline tehases
19. Juri A. Stefanovski ¹⁸⁶	Teenistus: sõjaväelane, ohvitser Haridus: sõjaväeline Päritolu: poola rahvus Emakeel: poola keel, vene keel
20. Aleksei Zõbin ¹⁸⁷	Sünniaeg: 11.august 1933 Rahvus: vene Emakeel: vene keel Sünnikoht: Rootsiküla, Eesti Kõrgharidus: Leningradi Raudteeinseneride Instituut, lõpetanud 1957 Eriala: insener
21. Vladimir Vinogradov ¹⁸⁸	Rahvus: vene Sisserännanud: jah Haridus: kesk-eri Amet: müürsepp, teeninud töösaavutuste eest Lenini ordeni Elukoht: Magasini tänav
22.-26.	Isikud tuvastamata.

¹⁸³ RA, ERA.R-1038.11.380 “Raadiojaam “Nadežda” materjalid kriminaalasjast”. Pagineerimata.

¹⁸⁴ RA, ERAF.246.87.136 “Дело по приему в члены КПСС. Семенов Владимир Иванович”. L 2–4.

¹⁸⁵ Intervjuu Viktor Kiemetsaga. (16.05.2019).

¹⁸⁶ *Ibidem*.

¹⁸⁷ Intervjuu Viktor Kiemetsaga (16.05.2019).; Kandidaat Aleksei Zõbin, <http://www.vvk.ee/varasemad/r03/kandidaadid/1432.html> (01.08.2019).

¹⁸⁸ Intervjuu Viktor Kiemetsaga (16.05.2019).

Lisa nr 2.

Tabel nr 4: ENSV Ülemnõukogu impeeriumimeelsed saadikud (võetud aluseks iseseisvuse vastu hääletanud, keda toetas valimistel TKÜN või mingisugune töökollektiiv)

<p>1. Nikolai Aksinin¹⁸⁹</p>	<p>Sünnikuupäev: 01. mai 1925 Sünnikoht: Glamazdino küla, Kurski oblast Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: alates 1951 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem sõjaline Õppeasutus: Moskva Stalini-nimeline Tankivägede Akadeemia, lõpetanud 1959; Kõrgemad Akadeemilised Sõjaväekursused, lõpetanud 1970. Teenistuskäik: 1943–1983 Nõukogude armee tankivägedes (1969–1974 Tallinnas). Kuuluvus organisatsioonidesse: Vabariiklik Sõja- ja Tööveteranide Organisatsioon, Relvajõudude Nõukogu esimees. 5 NSV Liidu lahinguordenit, osalenud Balti rindel II Maailmasõjas.</p>
<p>2. Viktor Andrejev¹⁹⁰</p>	<p>Sünnikuupäev: 21.november 1948 Sünnikoht: Valga NLKP liige: 1974–1991 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Vanemad: Aleksander ja Maria (neiupõlvenimi Näkk), töölised Haridus: kõrgem tehniline Õppeasutus: Tallinna Polütehniline Instituut, 1971 Eriala: tehnikakandidaat Teenistus: 1971–1974 mehaanik, Eesti Põlevkivi 1975–1987 Skotšinski-nimelise Mäeinstituudi Eesti filiaalis 1987–1990 - asedirektor Skotšinski-nimelise Mäeinstituudi Eesti filiaalis Kuuluvus organisatsioonidesse: Kohtla-Järve linnanõukogu liige Avaldanud monograafia ja üle 110 teadusliku uurimuse, omab mitut autoritunnistust.</p>
<p>3. Lembit Annus¹⁹¹</p>	<p>Sünnikuupäev: 17. september 1941 Sünnikoht: Kohtla-Järve Rahvus: eesti Emakeel: eesti keel Kompartei liikmelisus: liige Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Tallinna Ehitustehnikum, lõpetatud 1960; NLKP KK juures asuv Kõrgem Parteikool, lõpetatud 1973; 1979 kaitses ajalookandidaadi väitekirja.</p>

¹⁸⁹ Karu, Ü. (1992) *Kes on kes Eesti poliitikas 1988–1992*. Lk 6.

¹⁹⁰ *Ibidem*.

¹⁹¹ Kohalike omavalituste volikogude valimine 1999. Kandidaat nr 1092 – Lembit Annus.

<http://www.vvk.ee/varasemad/k99/kandidaadid/2273.html> (01.08.2019); E-reading Club.

АННУС Лембит Эльмарович. https://www.e-reading.club/chapter.php/1031727/11/Zenkovich_-_Samye_zakrytye_lyudi.html (01.08.2019).

<p>4. Pavel Grigorjev¹⁹²</p>	<p>Sünniaeg: 03.04.1941 Sünnikoht: Kotlõ küla, Leningradi oblast Kuuluvus NLKP-sse: 1964–1990 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Vanemad: Pjotr ja Varvara (sünd. Romanenko), ehitajad Haridus: kõrgem tehniline Õppeasutus: Leningradi Merekool, lõpetatud 1964; Leningradi Külmutusseadmete Tehnikum, lõpetatud 1966; Kalinini Kalatöötlemisinstituut, lõpetatud 1976. Eriala: insener Teenistus: 1964–1967 laevamehaanik, Murmansk 1967–1990 kalurikolhoosi “Oktoober” peainsener</p>
<p>5. Aleksandr Gussev¹⁹³</p>	<p>Sünniaeg: 23.10.1950 Sünnikoht: Krasnõi küla, Kizmerski rajoon, Dagestani ANSV Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem tehniline Õppeasutus: Kuibõševi Lennundusinstituut Eriala: raadiotehnikainsener Teenistus: Tallinna Raadioelektronika Tootmiskoondis 1973–1988; ametid konstrueerimisinsenerist peadirektorini. 1988–1991 EKP Keskkomitee sekretär.</p>
<p>6. Genik Israeljan¹⁹⁴</p>	<p>Sünniaeg: 23.12.1938 Sünnikoht: Šepetovka, Ukraina Kompartei liikmelisus: 1962–1991 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: Tallinna 33. Keskkool, lõpetatud 1956; Tallinna Polütehniline Instituut 1961–1962; Leningradi ülikool, lõpetatud 1968; Leningradi Kõrgema Parteikooli trükindusosakond, lõpetatud 1972. Eriala: ajakirjandus ja trükindus. Teenistus: Tallinna Masinaehitustehas treialina, Tallinna Elektrotehnika Tehas katseelektrik, ELKNÜ KK-s instruktor ja sektorijuhataja, koondis “Okeaania” kapteniabina, EKP Tallinna Kalinini rajooni komitee ja EKP Tallinna linnakomitees liige.</p>
<p>7. Viktor Jermolajev¹⁹⁵</p>	<p>Sünniaeg: 6.01.1953. Sünnikoht: Gorki, Venemaa Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: 1979–1991. Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: Gorki keskkool, lõpetatud 1968; Tallinna Kalatööstuslik Merekool, lõpetatud 1972; Kaliningradi Tehnikainstituudi lõpetatud 1984; Leningradi Kõrgem parteikool, lõpetatud 1990. Eriala: 1972–1979 tootmiskoondises “Eesti kalatööstus” masinistina ja mehaanikuna, 1979–1983 samas kohas komsomolisekretäri asetäitjana ja sekretärina, 1983–1990 parteisekretäri asetäitjana ja sekretärina.</p>
<p>8. Pavel Jermoškin¹⁹⁶</p>	<p>Sünniaeg: 7. detsember 1943 Sünnikoht: Ileikino küla, Volgogradi oblast. Rahvus: vene Emakeel: vene</p>

¹⁹² Karu, Ü. (1992) *Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992*. Lk 13

¹⁹³ Ibidem. Lk 13-14.

¹⁹⁴ Ibidem. Lk 17.

¹⁹⁵ Karu, Ü. (1992) *Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992*. Lk 18.

¹⁹⁶ Ibidem. Lk 19.

	<p>Kompartei liikmelisus: 1988-1991 Sotsiaalne päritolu: tööline Haridus: Narva I Internaatkool, lõpetatud 1961. Teenistus: 1961-63 tootmiskoondises “Eesti Põlevkivi” ekskavaatorijuh ja brigadirina.</p>
9. Juri Jevstignejev ¹⁹⁷	<p>Sünniaeg: 1.10.1947 Sünnikoht: Leningrad Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: 1972–1991 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: Sillamäe 2. Keskkool, lõpetatud 1963; Leningradi 38. Kutsekool raadioaparatuuri lukksepa ja monteerija eriala, 1978, Tallinna Polütehniline Instituut ökonomisti erialal. Õppeasutus: Eriala: 1965–1988 Sillamäe Keemia ja Metallurgia Tootmiskoondises, 1988–1992 Sillamäe linnapea</p>
10. Vladimir Kuznetsov ¹⁹⁸	<p>Sünniaeg: 28.07.1945</p>
11. Aleksandr Labassov ¹⁹⁹	<p>Sünniaeg: 5.03.1950 Sünnikoht: Sevastopol, Krimmi oblast, Ukraina NSV Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: alates 1978 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Eriala: insener-navigaator Eestisse immigrerumise aasta: 1973 Eestisse immigrerumise põhjus: töökoht Eesti Laevandusettevõttes</p>
12. Vladimir Lebedev ²⁰⁰	<p>Sünniaeg: 10.06.1952 Sünnikoht: Kaliningradi oblast Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: ...–1991 Sotsiaalne päritolu: Teenistuja Haridus: Tartu Ülikool, lõpetatud 1974; Läti Riiklik Ülikool matemaatikaeriala, lõpetatud 1979. Eriala: Töötas 1976-1980 programmeerijana, 1981–1982 tootmiskoondis “Talleks” informatsiooni- ja arvutuskeskuse ülemana, 1982–1984 Tallinna Linna Rahvakontrolli Komitee inspektorina, 1984– 1989 Tallinna Linna Statistikalitsuse juhatajana, 1989–1990 Juhtimissüsteemide Projekteerimise ja Konstrueerimise Eribüroo Tallinna osakonna ülemana.</p>
13. Vitali Menšikov ²⁰¹	<p>Sünniaeg: 1946 Sünnikoht: Kitaisk, Kurgani oblast Kompartei liikmelisus: pole teada</p>

¹⁹⁷ Karu, Ü. (1992) *Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992*. Lk 19.

¹⁹⁸ Riigikogu Kantselei https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/02/Eesti_NSV_Eesti_Vabariigi_Ulemnoukogu_XII_koosseis_29.03.199029.09.19921.pdf (01.08.2019).

¹⁹⁹ ERAF.8562.29.32, “Дело по приему в члены КПСС. Лабасов Александр Владимирович.”, L 2-3; 7-8.

²⁰⁰ Karu, Ü. (1992) *Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992*. Lk 32.

²⁰¹ *Ibidem*. Lk 39.

	<p>Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: 1971 Uurali Polütehnilise Instituut Eriala: 1971–1979 Sillamäe Keemiametallurgia Tootmiskoondises meistrina, vanemmeistrina ja vahetusülemana, 1979–1990 osakonnajuhataja asetäitja.</p>
14. Anatoli Novohatski ²⁰²	<p>Sünniaeg: 11.10.1936 Sünnikoht: Poltava oblast, Ukraina Rahvus: ukraina Emakeel: ukraina Kompartei liikmelisus: pole teada Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Harkivi Meditsiiniinstituut 1960 Eriala: sanitaararst Eestisse immigrerumise aasta: 1972 Eestisse immigrerumise põhjus: töökoht Sillamäe Sanitaar-Epidemioloogia Jaama peaarstina.</p>
15. Pavel Panfilov ²⁰³	<p>Sünniaeg: 1.01.1945 Sünnikoht: Dubijak, Šaturski rajoon, Moskva oblast, Vene NSFV Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: 1970 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Kalinini Polütehniline Instituut, lõpetatud 1968; NLKP KK Ühiskonnateaduste Akadeemia, lõpetatud 1979. Eriala: insener-tehnoloog Eestisse immigrerumise aasta: 1968 Eestisse immigrerumise põhjus: suunatud peale lõpetamist tööle Kohtla-Järvele</p>
16. Sergei Grigorjevitš Petinov ²⁰⁴	<p>Sünnikuupäev: 03.07.1954 Sünnikoht: Tallinn NLKP liige: 1980 ÜLKNÜ liige: 1968 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Rahvus: vene Haridus: kõrgem Õppeasutus: Odessa Tööpunalipu Ordeni Polütehniline Instituut Eriala: insener-energeetik Teenistus: 1976–1982 Pöögelmanni tehases insener; 1982 – I sekretär Tallinna Lenini rajoonikomitees</p>
17. Sergei Sovetnikov ²⁰⁵	<p>Sünniaeg: 27.09.1931 Sünnikoht: Ust-Žerdjanka, Virumaa Kompartei liikmelisus: 1958-1991 Sotsiaalne päritolu: Teenistuja</p>

²⁰² Vikipeedia, vaba entsüklopeedia:

Anatoli Novohatski, https://et.wikipedia.org/wiki/Anatoli_Novohatski (01.08.2019).

²⁰³ RA, ERAF.31.118.52, ELKNÜ, “Отдел комсомольских организаций. Павел Панфилов Николаевич”. L 4.; Karu, Ü. (1992) *Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992*. Lk 47.;

Hion, E. (1990) *Kes on kes Eesti poliitikas*. Lk 117.

²⁰⁴ RA, ERAF.5.106.28 “Личное дело Петинев Сергей Григорьевич”. L 1-7.

²⁰⁵ Karu, Ü. (1992) *Kes on kes Eesti poliitikas 1988-1992*. Lk 62.

	Haridus: Narva 3. Keskkool; lõpetanud 1955. Tartu Ülikool. Eriala: pedagoog
18. Nikolai Zahharov ²⁰⁶	Sünniaeg: 24.12.1941 Sünnikoht: Ašhabad Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: 1966–1991 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: EPA põllumajanduse mehhaniseerimise eriala, lõpetanud 1972; Leningradi Kõrgema Parteikool, lõpetanud 1980. Eriala: 1966–1975 Tartu kontrollaparaaditehases elektrilukksepana, meistrina, jaoskonna- ja bürooülem; alates 1975. aastast parteitööl.
19. Nikolai Zolin ²⁰⁷	Sündinud: 21.12.1947 Sünnikoht: Oudova, Vene NSFV Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Leningradi Tekstiiliinstituut 1978 Teenistus: Joala vabriku asedirektor
20. Aleksei Zõbin ²⁰⁸	Sündinud: 11.03.1933 Sünnikoht: Eesti, Rootsiküla Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Leningradi Raudteeinseneride Instituut, lõpetanud 1957 Eriala: insener

Lisa nr 3.

Tabel nr 5: NSVL Rahvasaadikute Kongressi saadikud (seotud Interrinde ja Interliikumisega)

Jevgeni Kogan ²⁰⁹	Sünnikuupäev: 1957, 1. jaanuar Sünnikoht: Vladivostok Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: liige Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Kaug-Ida Polütehniline Instituut; Tallinna Polütehniline Instituut Eriala: laevaremondiinsener
-------------------------------------	--

²⁰⁶ Karu, Ü. (1992) *Kes on kes Eesti poliitikas 1988–1992*. Lk 63.

²⁰⁷ Vikipeedia, vaba entsüklopeedia: Nikolai Zolin. https://et.wikipedia.org/wiki/Nikolai_Zolin. (01.08.2019); Riigikogu Kantslei, Eesti Rahvusraamatukogu: Eesti NSV/Eesti Vabariigi Ülemnõukogu XII koosseis s. Statistikat ja ülevaateid. 29.03.1990–29.09.1992. https://www.riigikogu.ee/wp-content/uploads/2015/02/Eesti_NSU_Eesti_Vabariigi_Ulemnoukogu_XII_koosseis_29.03.199029.09.19921.pdf (01.08.2019).

²⁰⁸ Intervjuu Viktor Kiemetsaga (16.05.2019); Kandidaat Aleksei Zõbin, <http://www.vvk.ee/varasemad/r03/kandidaadid/1432.html> (01.08.2019).

²⁰⁹ RA, ERAF.136SM.1.50346, “Коган Евгений Владимирович”.

	<p>Elukoht: Õismäe Eestisse immigrerunud: 1974 Eestisse immigrerumise põhjus: viidud üle seoses õppetööga</p>
Vladimir Jarovoi ²¹⁰	<p>Sündinud: 1941 Rahvus: ukraina Haridus: kõrgem Õppeasutus: Leningradi Mehaaniline Instituut, NSVL Rahvamajanduse Akadeemia Kompartei liikmelisus: liige Eestisse immigrerunud: 1986 Eestisse immigrerumise põhjus: direktorikoht üleliidulise alluvusega tehases Dvigatel</p>
Oleg Klušīn ²¹¹	<p>Sünniaeg: 12. jaanuar 1938 Sünnikoht: Leningrad Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: 1963 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Leningradi Kirovi-nimeline Tekstiiliinstituut, lõpetanud 1960 Eriala: insener-tehnoloog Eestisse immigrerumise aasta: 1960 Eestisse immigrerumise põhjus: töökoht insenerina Kreenholmi manufaktuuris Elukoht: Kohtla-Järve</p>
Nikolai Anatoljevīš Kutašov ²¹²	<p>Sünnikuupäev: jaanuar 1950 Sünnikoht: Poljarnõi, Murmanski oblast Rahvus: vene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: liige aastast 1981 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: Leningradi P. Toljatti-nimeline Majandusinseneride Instituut, lõpetanud 1977 Eriala: insener-ökonomist Eestisse immigrerumise aasta: 1977 Eestisse immigrerumise põhjus: töökoht Kohtla-Järvel</p>
Ivan Stepanovitš Lõzo ²¹³	<p>Sünnikuupäev: september 1938 Sünnikoht: Suraži linn, Vitebskoi oblast, Valgevene Rahvus: valgevene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: liige aastast 1983 Sotsiaalne päritolu: tööline Haridus: kesk-eri haridus</p>

²¹⁰ Последние депутаты последнего Верховного Совета СССР по алфавиту. *Яровой Владимир Иванович*. <http://supsov.narod.ru/HTML/D2269.HTML> (28.05.2019).

²¹¹ RA, ERAF.1.6.11327, “Личное дело. KLUŠIN, Oleg Gennadi p.”.

²¹² RA, ERAF.1133.72.83 “Дело по приему в КПСС: Куташов Николай Анатольевич”.

²¹³ RA, ERAF.6133.8.12, “Дело по приему в члены КПСС. Лызо Иван Степанович”.

	<p>Õppeasutus: Mogiljovi Erikutsehariduskool N14, lõpetanud 1956 Eriala: pole mainitud Eestisse immigrerumise aasta: 1957 Eestisse immigrerumise põhjus: tisleriamet Tallinnas, tehases N 7 Elukoht: Tallinn, Lennuki tänav</p>
Tadeuš Karlovitš Pupkevitš ²¹⁴	<p>Sünnikuupäev: august 1937 Sünnikoht: Korolevtsõ küla, Molodetsnenskaja oblast, Valgevene Rahvus: valgevene Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: liige aastast 1969 Sotsiaalne päritolu: tööline Haridus: keskharidus Õppeasutus: Kohtla-Järve mäendustehnikum, lõpetatud 1965 Eriala: tehnik-mehaanik Eestisse immigrerumise aasta: 1958 Eestisse immigrerumise põhjus: sõjaväeteenistus ja amet Kohtla-Järvel</p>
Mihhail Lazarevitš Bronštein ²¹⁵	<p>Sünnikuupäev: 23. jaanuar 1923 Sünnikoht: Leningrad Rahvus: juut Emakeel: vene Kompartei liikmelisus: liige aastast 1951 Sotsiaalne päritolu: teenistuja Haridus: kõrgem Õppeasutus: A. Ždanovi nimeline Leningradi Riiklik Ülikool, lõpetanud 1949 Eriala: majanduse õppejõud Eestisse immigrerumise aasta: 1949 Eestisse immigrerumise põhjus: õppejõu amet Tartu Riiklikus Ülikoolis Elukoht: Tartu, Uus tänav</p>

²¹⁴ RA, ERAF.1133.54.130, “ДЕЛО по приему в члены КПСС Пуикевич Тадеуш Карлович”.

²¹⁵ RA, EAA.T-2001.2k.1, “Toimik nr 3–5, Bronštein, Mihhail”.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Grete Põlluste (sünnikuupäev 14.03.1997),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose bakalaureusetöö “ENSV Tööliste Internatsionaalse Liikumise juhtliikmete sotsiaalne kooslus”, mille juhendaja on Olaf Mertelsmann,

1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartu, 10. august, 2019.